

VADÁSZ SÁNDOR

A FRANCIA FORRADALOM A VÁDLOTTAK PADJÁN?

Bár Franciaország története köztudomásúlag bővelkedik forradalmokban, a vitában résztvevő francia történészek és publicisták – a 19. századi historiográfiában kialakult gyakorlatot követve –, „francia forradalom” alatt a 18. századit értik, ezért az egyszerűség kedvéért mi is ezt a megjelölést használjuk.

Amint ez Edgar Faure-nak a dokumentumok közt szereplő nyilatkozatából kitűnik, a vezetése alatt álló, a bicentenárium megünneplésére létrehozott állami bizottság a köztársaság elnökével egyetértésben arra törekszik, hogy az 1989-es megemlékezések a nemzeti konszenzus jegyében menjenek végbe. Evégből Faure a „haszontalan viták” elkerülésére, illetve beszüntetésére szólított fel. Csakhogy a forradalom történetének művelői között sohasem volt teljes konszenzus. A mai polémiákban gyakran történik hivatkozás Georges Clémenceau híres kijelentésére: „La Révolution est un bloc.” A forradalmat egységes, megbonthatatlan egésznek értelmezni, vagyis tömbszerűen kezelni, vagy ezt tagadva, a törésvonalakat keresve részekre szabdalni: pontosan ez a kérdés, a válaszadás mikéntje bizonyul vizválasztónak akár a múltat, akár pedig a jelent tekintjük.

A legelső történész, aki a forradalom globalitásának elvét védelmezte, A. Thiers volt, természetesen még eszmei fejlődésének legelső, liberális korszakában, tehát az 1820-as években. Azt a felfogást képviselte, hogy a forradalom túlkapásai az események „ellenállhatatlan hatalmának” elkerülhetetlen következményei voltak. Akire napjainkban a baloldali történészek sokszor hivatkoznak, a romantikus szemléletéről ismert, egyben a forradalmi historiográfia demokratikus irányzatát megalapozó J. Michelet felfedezte a népet. Ez utóbbit tartotta a főszereplőnek a forradalomban és ennek a megállapításának horderejét nem csökkenti, csupán motiválja az a vitathatatlan tény, hogy ő a népet nem valóságos helyzete és szükségletei alapján vizsgálta. Őt követte A. Aulard a Párizsi Kommün leverését követő évtizedekben. Aulard volt az első tudós szaktörténész a forradalomnak, őt nevezték ki 1886-ban a Sorbonne-on létesített, a szóban forgó korszak történetével foglalkozó tanszék első vezetőjének. Mint minden igazán nagy egyéniség, iskolát teremtett maga körül, nemcsak önálló műveivel, hanem a legalapvetőbb források kiadásával is a politikatörténet első számú képviselőjének a rangjára

emelkedett. Politikailag elkötelezett történész volt, J. Gambetta híve, ily módon a mérsékelt polgári republikanizmust képviseli az elődök közt.

Külön hely illeti meg ezen a palettán J. Jaurès-t. A polgári világból jött és a munkásmozgalomhoz csatlakozott Jaurès már művének címével ellenérzéseket váltott ki a kortársak egy részéből: A francia forradalom szocialista történetét írta és szerkesztette, a sorozat első négy kötete az ő keze munkája. (Párizs, 1901–1904.) A *szocialista* jelzővel azt kívánta kifejezni, hogy szocialista nézőpontról akarta elmesélni a népek: munkásoknak és parasztnak mindazokat az eseményeket, amelyek 1789 és a 19. század vége között játszódtak le Franciaországban. A forradalom történetét tehát összekötötte saját korával, mert azt akarta bebizonyítani, hogy a szocializmus minden lényeges eleme felfedezhető a nagy forradalomban. Nagy újítása az volt, hogy az Aulard által piederasztálra emelt politikatörténetről a hangsúlyt a gazdaság- és társadalomtörténetre helyezte át, nagy figyelmet szentelve a népi mozgalmaknak. Az ő ösztönzésére mások is ebbe az irányba fordultak, elegendő itt G. Lefebvre és A. Soboul nevét megemlíteni. A jelenlegi heves polémiák szemszögéből nézve nagy súllyal esik latba Jaurès kiállása Robespierre mellett. „Én Robespierre-rel vagyok és az ő oldalán fogok ülni a Jakobinus Klubban.” Elfogadta, magyarázta a jakobinus diktatúrát, érzelmileg is azonosulni tudott azokkal a jakobinus vezérekkel, akik 1793 nyarán és őszén élet-halál harcot vívtak a belső ellenforradalommal és az intervenciók erőivel. A Francia Kommunista Párt itt közölt állásfoglalásából is az derül ki, hogy a francia szocialisták a mai belpolitikai helyzetben aligha vállalhatják-vállalják Jaures eszmei-politikai örökségét. Egy sokatmondó tény: a Szocialista Történet új-bóli megjelentetésére nem a szocialisták, hanem a kommunisták vállalkoztak (Messidor kiadó).

A 20. századi történetírást három markáns név fémjelzi: az Aulard-tanítvány A. Mathiez-é, G. Lefebvre-é és A. Soboul-é. Mathiez-t mesterétől eltérően, erősen megérintette a marxizmus szele, sőt egy ideig a FKP-nak is tagja volt, de később kilépett onnan. A Robespierre-ista Társaság megalapításával és folyóirata, az Annales révolutionnaires (később Annales historiques de la Révolution française) megjelentetésével (1908) óriási szolgálatokat tett elsősorban a kutatásnak, de a francia nemzettudat alakításának is.

G. Lefebvre tovább tágította a francia forradalomra vonatkozó ismereteink körét. „Az agrárkérdés a terror időszakában” (Strasbourg, 1932) című műve úttörő a maga nemében, ő emelte fel a parasztságot a vizsgálható témák szintjére, egyszóval új diszciplínát teremtett.

A három felsorolt történész közül Soboul neve a legismertebb a szélesebb magyar olvasóközönség számára. A magyarázat kézenfekvő: könyvkiadásunk – Mathiez méltánytalanul elfeledett szintézisén kívül – legfőképpen az ő néhány művének lefordításával akart törleszteni egy régi adósságból, így elsősorban az egymást követő tanárnemzedékek Soboul összefoglaló munkáját forgatták. Nagyok az érdemei. Ha a francia történettudomány által óriásnak tartott Michelet magát a (differenciálatlan) népet, Lefebvre pedig a parasztságot fedezte fel a tudomány számára, Soboul a főváros sans-culotte-tömegeinek szociális összetételét, az őket mozgató érdekeket, ideológiákat és politikai cselekvéseket feltárva újabb, nagy fehér foltot törölt le a forradalom térképéről. Igaza van M. Vovelle-nek, tanítványának és utódának abban, hogy neve úgy fog fennmaradni, mint a párizsi sans-culotte-ok történészé. Mindvégig hű maradt Robespierre-hez és a jakobinizmushoz, igényt tartott a „jakobinus történész” elnevezésre. Következtesen szembeszállt minden olyan kísérlettel, amelyik kikezdte a nagy forradalom totalitását, tagadta sajátosan francia jellegét, ugyanakkor nagy figyelmet fordított annak nemzetközi hatására, a forradalmi eszmék kisugárzására. Az 1982-ben elhunyt történész helyét már a nekrológok kijelölték Michelet, Aulard, Jaurès, Mathiez és Lefebvre, tehát a legnagyobbak oldalán.

A francia forradalom historiográfiájának azonban másik vonulata is van. Érdekes, hogy a liberális-demokratikus-marxista irányvételű feldolgozásokat magában foglaló progresszív irányzattal szemben annak a kezdőpontja Angliában keresendő, s ami a legutóbbi évtizedeket illeti, az angolszász történetírók jócskán kivették a részüket a forradalom elleni támadásokból. Az angol E. Burke 1790 novemberében tette közzé *Észrevételek a francia forradalomról* című könyvét, amely a francia történészek egybehangzó véleménye szerint a különböző színezetű royalisták, sommásan az ellenforradalmárok politikai bibliája lett. Hogy wigh barátainak lelkesedését mérsékelje, Burke azzal vádolta meg a „sötét vidéki ügyvédek” (hányszor fog még elhangzani ez a cseppet sem hízogató minősítés!), a „falusi káplánokat”, hogy el akarták törölni a múltat, Franciaországot „fehér lappá” átalakítva, amelyre tetszésük szerint „firkálhattak” bármit. Olyan alkotmányos rendszert kíséreltek meg létrehozni, amelynek semmi köze nem volt a „természethez”, kizárólag az ő „metafizikus absztrakcióikhoz.” Egy másik lényeges érve szintén közkinccse lett részint a korabeli francia ellenforradalmi gondolkodásnak, részint a 19. század második felében elburjánzó jobboldali koncepcióknak. E szerint az érv szerint a forradalmárokból álló törvényhozó testületek a valóságos ember helyébe az elvont gyént állították.

A második császárság idején, 1856-ban jelent meg A. Tocqueville „A Régi Rend és a Forradalom” című műve. A könyv címe némileg sejteti Tocqueville felfogását, hogy ti. a monarchikus államrendben már megkezdődött a fejlődést gátló akadályok leépítése, ilyenformán 1789 után nem történt más, mint a korábbi lassú (reform) munkálatok folytatása, következésképpen a forradalomra egyáltalán nem volt szükség ahhoz, hogy a polgárság hatalomra kerüljön. Könnyű belátni, hogy egy ilyen megközelítés napjainkban erősen felértékelődik konzervatív körökben.

Sorban a következő E. Quinet, aki 1865-ben jelentette meg *A Forradalom* című művét két kötetben. Az ő esete eléggé ellentmondásos. Michelet barátja, kispolgári demokrata, III. Napóleon ellenfele, ezért az 1852. december 2-i államcsíny után emigrált. Fellépett a katolikus reakció ellen. Könyve nagy vitákat váltott ki a második császárság utolsó éveiben. Ezeknek a dokumentumait gyűjtötte össze és publikálta – egy több mint 100 oldalas magyarázó résszel ellátva – F. Furet. (*A baloldal és a forradalom a XIX. század közepén. Edgar Quinet és a Jakobinizmus kérdése 1865–1870.* Párizs, 1986.) Az olvasóban önkéntelenül felmerül a kérdés: miért kapcsolta be Furet a napjainkban folyó vitába a tulajdonképpen már elfeledett Quinet-t? Miután sorra veszi a század derekán működő három legjelentősebb historikust, Michelet-t, Tocqueville-t és Quinet-t, Furet maga szolgál magyarázattal: „Michelet és Tocqueville szerint a forradalom mint egységes egész fogható fel, sőt így kell felfogni. Quinet esetében a forradalom szakaszokra bontott és ellentmondásos értelmezést kap, az események lefolyása ellentétes jelentéseket hordoz, 1793 következik 1789-re ... Ő a restauráció liberális történészeihez hasonlítható, mivel a nemzeti történelem kedvelt megközelítése megegyezik az övékével. Ez 1789, s mint ők, megveti az 1793-as diktatúrát. Ő azonban mérhetetlenül radikálisabban fejezte ki a két szakasz közötti ellentétet.” (112. old.) A legutolsó mondat tartalmazza Furet mondanivalójának leglényegét, azt, hogy Quinet volt az első, aki antagonisztikus ellentétet állított fel 1789 (demokrácia) és 1793 (diktatúra) között, szakítva a forradalomnak, mint egységes történeti jelenségnek az értelmezésével. Ez teszi a több mint egy évszázaddal korábban megjelent művet időszerűvé – és felhasználhatóvá.

Az 1871-es Párizsi Kommün heteiben elszenvedett sokkhatás érződik H. Taine szemléletén. *A jelenkori Franciaország születése* című sorozatának első kötete 1875-ben, a monarchista és a köztársasági erők kiélezett harca idején látott napvilágot. Taine azt állította magáról, hogy a természetudós exaktségával vizsgálja tárgyát, a valóságban azonban a pszichológiai

módszert alkalmazta. Nem fejtette ki az események menetét, ehelyett az egyes személyek és irányzatok jellemzésére összpontosított. Tipizált, de ez a törekvése nem eredményezett élethű portrékat, hanem erős torzításokhoz vezetett. Gyűlöletének célpontjáról, a népről csak mint „csőcsélékről”, „vad csordáról” nyilatkozott. A jakobinust külön pszichológiai típusnak tekintette, aki doktrinér módon gondolkodott, nem ismerte fel a nép tényleges szükségleteit, benne kizárólag eszközt látott saját céljai elérésére, és ennek érdekében nem riadt vissza a legszélsőségesebb demagógia alkalmazásától sem. A „jakobinus” tehát gyűjtőfogalomként szolgált nála, politikai értelemben az „örjögő” kisebbség szinonimája, akivel az „okos” emberek óriási többségét állította szembe. A jakobinus kisebbség terrorizálta a többséget. Nem csodálható, hogy a hajdani liberális eszményeit megtagadó nagypolgárság és nemesség a korszak vezető ideológusaként ünnepelte Taine-t, akinek a hatása különben (milió-elmélet) messze túlterjedt Franciaország határain. Taine módszerének tudománytalanságát Aulard mutatta ki tanulmányában.

Quinet-hez hasonlóan az 1876-ban született és 1916-ban a fronton elesett A. Cochin személyét is Furet állította előtérbe, főként egyik újabb művében. (*Gondolkodni a francia Forradalmon*. Párizs, 1978.) A kétségkívül tehetséges, szorgalmasan kutató, Cochin, a jakobinizmus, az ideológiai totalitásra való törekvés jelenségeit tanulmányozta. Már csak halála után, 1920-ban adták ki forrásgyűjteményét. (*A forradalmi kormány iratai*.) Megjelent továbbá két tanulmánykötet a neve alatt, az első 1921-ben *Eszmei társaságok (les Sociétés de pensée) és a modern demokrácia*, a második 1924-ben *A forradalom és a szabadgondolkodás* címmel. Cochin nézeteinek időszerűségét bizonyítja az a tény, hogy 1978-ban és 1979-ben mindkét tanulmánygyűjteményét újból megjelentették. Forradalom-értelemezésének alapját az 1750-es években alapított eszmei társaságok képezik. Állítása szerint ezek olyan egyének csoportjai voltak, akik a társadalmi valóságot elvont módon, mintegy „desztillálva” képezték le maguknak és 1788–89-ben energikus cselekvésükkel az egész társadalomra rákényszerítették e társaságok modelljét, amelynek legfejlettebb formáját a Jakobinus Klubban vélte felfedezni. Nem kevésbé fontos az a nézete, hogy nem lehet igazolni minden forradalmi tettet külső okkal, jelesül az intervencióval, sem pedig az összeesküvésekkel, a forradalom valójában ezek nélkül folyt le. Az 1793 nyarán kialakult élelmiszerválságot a szóban forgó társaságok royalista összeesküvőknek tulajdonították, ezért súlyos intézkedéseket foganatosítottak ellenük, de ez utóbbiak a parasztságot is érintették, aminek következtében a helyzet csak

súlyosbodott. Vagyis Cochin radikálisan szembefordult a historiográfia progresszív irányzatának képviselőivel, akik tudvalevőleg a jakobinus uralom kezdetén kialakult válságból vezették le az 1793/94-es időszak erőszakos intézkedéseit, a gazdasági életbe való beavatkozást, egyszerűen Cochin tagadta, hogy történelmi szükségszerűséggel állunk szemben.

P. Gaxotte az akadémia tagja volt. *A francia Forradalom* című összefoglaló műve 1927-ben nagy sikert aratott. J. Tulard 1970-ben, valamint 1988-ban kritikai jegyzetekkel ellátva újra kiadta. (Az olvasónak feltűnhetett, hogy többé-kevésbé rendszeresen történik hivatkozás rég publikált könyvek újbóli közreadására. Ez természetes, hiszen nem a véletlenül múlik, hogy ki mit ad ki, a választás mögött koncepció húzódik meg, ennek igazolására van szüksége az illetőnek az előd érvrendszerére.) Gaxotte könyve annak idején nagy sikert aratott bizonyos körökben. J. Godechot professzor – róla még lesz szó – egy 1986-os interjúban a forradalom legszenvedélyesebb ellenségének nevezte őt. Egy másik történész, A. Gérard az antibolsevista reakció legjellegzetesebb megnyilatkozásának minősítette Gaxotte művét. (*A francia forradalom, mítoszok és értelmezések 1789–1970*. Párizs, 1970. 82. old.) Gaxotte célja az volt, hogy kimutassa a társadalom felforgatására irányuló, hiperorganizált forradalom mozgató rugóit. Szerinte az eszmei társaságokból és ezek intellektuális terrorjából megszületett forradalomnak szükségszerűen bele kellett torkollnia a Hegypárt „kommunista diktatúrájába.” E rövid ismertetésből is kitetszhet, hogy nem merőben új koncepcióval van dolgunk, lényegében Burke és Taine téziseit modernizálta nem lebecsülhető tehetséggel. A maga nemében klasszikus munkát írt, a szélső jobboldal prominens történetírójának tekinthetjük, mert nyíltan az abszolút monarchia mellé állt és minden ármálás nélkül, globálisan tagadta a forradalmat mint olyat. Gérard figyelemre méltó megállapítása szerint Gaxotte művének újabb és újabb kiadásai hozzájárultak a francia társadalomban kimutatható ellenséges reflexek életben tartásához (i.m. 108.).

A francia történészek vitája 1945 után megváltozott nemzetközi helyzetben folytatódott. Az első markáns koncepció az 1950-es években született meg, az „atlanti forradalom” szellemi atyja francia részről Godechot, amerikai részről pedig R. Palmer volt. Ők először az 1955-ös római történész világkongresszuson, majd műveikben népszerűsítették ezt az általuk konstruált politikatörténeti fogalmat. Mit takar ez? Godechot kifejtette, hogy 1770 és 1848 között egész sor forradalom tört ki, nevezetesen az USA-ban 1770-ben, Írorszában 1780-ban, Genfben 1782-ben, Hollandiában 1783-ban, Belgiumban 1787-ben, Franciaországban 1789-ben. A századfordulón és a napóleoni

birodalom korszakában a forradalmi eszme expanziója következett be Nyugat- és Közép-Európa országaiban. 1814 után pedig a latin-amerikai forradalmak és a népek tavasza 1848–1849-ben. Godechot szerint mindezeket a forradalmakat egyetlenegy kapocs kötötte össze: az Atlanti-óceán, amely akkoriban gyorsabb összeköttetést biztosított, mint a szárazföldi utak. Palmer kétségbe vonta a francia forradalom nemzeti jellegét. Ez az elmélet, helyesebben hipotézis óriási sikert aratott a tengerentúlon, de annál hevesebb vitákat váltott ki Európában és legfőképpen magában Franciaországban. Soboul élesen szembeszállt ezekkel a nézetekkel és teljes joggal hozta összefüggésbe őket az atlanti szövetség országainak szolidaritásával, azzal a törekvésükkel, hogy egészen a 18. század végéig nyúljanak vissza politikai előzményeik keresésében. Bár Godechot ma is fenntartja álláspontját, azt nem vitatja, hogy akkori vitájuk a hidegháború egyik epizódjaként is felfogható.

Érdekes, jöllehet érthető, hogy Soboul veszélyesebbnek ítélte a londoni egyetemen francia történetet oktató A. Cobban támadását. Ez utóbbi szintén az 1950-es évek közepén vette kezdetét. Cobban tagadta az osztályok összefüggését, a forradalmak társadalmi meghatározottságát, végső elemzésben a forradalom antifeudális és tőkés jellegét.

Cobban személye átvezet minket az 1960-as évtizedbe, amely meghozta a döntő fordulatot: frontális támadás kezdődött a marxizmus pozícióinak megrendítése érdekében. Cobban 1964-ben angol nyelven megjelentette *A Francia Forradalom társadalmi értelmezése* című monográfiáját, ezt 1984-ben franciára fordították. Ez a mű — a társadalmi csoportok újfajta meghatározásával — a marxista felfogás éles bírálata kívánt lenni.

A mai viták gyökereit azonban elsősorban nem Cobban, hanem Furet felépésében kell keresnünk. Ő állította azt, hogy a francia egyetemeken a katedrákat a neo-jakobinus marxisták uralják, ezért meghirdette tehát a harcot ellenük, hogy kiküszöbölhető legyen a „lenino-populista” eszmerendszer. D. Richet-vel társszerzőségben 1965-ben egy szintézist adott ki. (*A francia Forradalom.*) A következő évtized elején, 1971-ben Furet megjelentette *Forradalmi katekizmus*-át. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mennyiben jelent minőségileg újat az 1965-ös kiadvány, a következőket válaszolhatjuk: a szerzők azt akarták bebizonyítani, hogy a forradalmat egy a felvilágosodás eszméin nevelkedett értelmiségi elit készítette elő és kezdte el. Ebben a műben van kifejtve Furet híressé (hírhedt?) vált *dérpage* tézise. Ez azt jelenti, hogy a kezdeti, alkotmányos szakasz után a mértéktelen paraszti, majd a városi plebejus tömegek által támasztott követelések miatt a forradalom „félresiklott” 1792-ben, hogy aztán 1793-ban diktatúrába és véres terror-

ba menjen át. Furet nem fogadja el azt az álláspontot, hogy a terrort a nemzeti védelem szükségletei hívták életre; a forradalmi mozgalom természetéből vezeti le és azt vallja, hogy minden forradalomban csírájában benne rejlik a terror, amely a mozgalom öntörvényű fejlődése során végül felülkerekedik. E helyütt kell rámutatni a francia–orosz történelmi párhuzam jelentőségére a bicentenárium körül kibontakozott vitában. A francia és az 1917-es orosz forradalmak összehasonlítása nem új keletű, de a múlttal összevetve a jelenlegi egyértelműen negatív előjelű. Furet és a jobboldaliak véleménye szerint az orosz forradalom is demokratikusnak indult, de aztán a sztálinista terrorban csúcsosodott ki. A Jakobinus Klub ebben az összefüggésben az egypárti rendszer történeti előképe, Robespierre Sztálin, egyes esetekben Hitler előfutára. Furet-ről egyesek azt állítják, hogy kategorikusan szakított az általuk „ünnepi történeti megemlékezésnek” nevezett szemlélettel és gyakorlattal. Ami ismeretett fejtetésekink forrását illeti, nem nehéz felismerni bennük Cochin és mások hatását.

Éppen csak utalunk arra, hogy a két szélső irányzat között, vagyis a centrumban elhelyezhető, tudományos tekintélyükre különben sokat adó neves történészek, amilyen például M. Agulhon, a Collège de France professzora, vagy a már több ízben említett Godechot, nem teszik magukévá a szélsőséges nézeteket, kitaranak az 1789-es forradalom elkerülhetetlenségének tézise mellett, persze ők sem fogadják el a jakobinusok diktatúráját. Mind a centrum, mind pedig a baloldal exponensei egybehangzóan P. Chaunu-t teszik felelőssé a vita elfajulásáért, aki korábban megszerzett tekintélyét latba vetve nagyon sok újságcikkben terjesztette-terjeszti jobboldali nézeteit. Széltében-hosszában idézik – szóban és írásban egyaránt – országszerte hirhedtté vált kijelentését: „Valahányszor elmegyek a Carnot-ról elnevezett gimnázium előtt, mindig köpök egyet a földre.”

Ezzel el is érkeztünk a Franciaországban dúló viták legfontosabb kérdéséhez, a jakobinusok megítéléséhez. Úgy tűnik, hogy a marxisták nem túl nagy csoportját (Vovelle, C. Mazauric, F. Brunel, M. Gallo és mások) leszámítva, a francia történészek túlnyomó többsége elítéli a jakobinusok uralmát, a terrort, természetesen nem elhanyagolható hangsúlybeli eltérésekkel. A fő tüzet a jakobinusok legelszántabb ellenfelei Robespierre-re irányítják. Rá kell mutatni továbbá arra, hogy a jobboldal két témát állít reflektorfénybe: a vendée-i ellenforradalmi parasztfelkelést és a terrort. Az előbbivel kapcsolatban népi-irtásról beszélnek, a forradalmi kormány hadoszlopainak rémtetteit az SS vérengzéseivel hasonlítják. Nagy divat ma Franciaországban könyvet írni Vendée-ről. Ami a terror kérdését illeti, adatok olvashatók a statisztikailag

kimutatható áldozatokról. (Állítólag 17 000 embert fejeztek le és 500 000-et börtönöztek be.) Elvi állásfoglalásuk lényege: a tények nem igazolják, hogy a forradalom önvédelme követelte meg ezeket a súlyos áldozatokat.

Felmerül mármost a kérdés, hogy mi várható 1989-re, pontosabban: milyen alapon lehet megteremteni a franciák sokat emlegetett nemzeti egyetértését. A fentiek alapján nem kérdéses, hogy 1793 nem lehet lobogó. Ugyanez mondható el azonban 1792-ről is, így például a köztársaság kikiáltásáról, mert ezt a szeptemberi mézárálás előzte meg, amelyet a terror első tömegméretű, sőt intézményesített alkalmazásának tartanak. Az 1791-es polgári alkotmányról sem esik sok szó a vitacikkekben, az 1790-es esztendőről nemkülönbön. Marad tehát a forradalom legelső éve, azonban itt sem a nagy napok: a Bastille bevétele, augusztus 4. éjszakája, vagy az október 5–6-i események, mert a rájuk való emlékezés megosztaná a nemzetet. Ne szaporítsuk a szót, a francia történészekkel folytatott beszélgetéseim és olvasmányélményeim alapján e pillanatban úgy látom, hogy valószínűleg egyetlen egy kérdésben tudnak közös nevezőre jutni: a francia és az európai demokrácia alapokmányának tekinthető Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának elfogadásában. Hogy ez sok vagy kevés – döntse el az olvasó. Mindazonáltal utalni kell arra, hogy az elkövetkező másfél esztendőben még jelentős módosulások következhetnek be e széles ecsetvonásokkal felvázolt tablón, a belpolitika alakulásával szoros összefüggésben. (Elnökválasztás!)

*

Még néhány megjegyzés kívánkozik bevezetésünk végére. Az olvasó nyilván felfigyel arra, hogy a konzervatív, illetve jobboldali koncepciók bemutatása jóval terjedelmesebb, mint a progresszív vonulaté. Ennek az a magyarázata, hogy az utóbbi részben Soboul, részben pedig a szovjet monográfusok műveinek köszönhetően viszonylag széles körben ismertek, ezzel szemben az ellentétes pólus képviselői – egyetemi oktatásunk és ismeretterjesztésünk egyoldalúságai miatt – aligha tekinthetők annak, márpedig a polémiákban jó részt az ő érveik forognak, akár hivatkoznak rájuk, akár nem.

Az alább következő szemelvénygyűjtemény, mint minden szemelvénygyűjtemény, szükségképpen szubjektív. Mégis arra törekedtünk, hogy lehetőleg a teljes spektrumot bemutassuk, a szélsőjobboldaltól kezdve egészen az anarchista irányzatig. A dokumentumok kiválogatásának másik lényeges szempontja a műfaji változatoság volt, jelesül az, hogy interjúk, hivatalos ál-

láfoglalások, vitacikkek, könyvismertetések egyformán helyet kapjanak. Lényegében ugyanez vonatkozik a tematikai sokféleségre is.

Terjedelmi okokból a sajtóvitát kellett előnyben részesíteni, holott az ideális megoldás nyilvánvalóan az lenne, ha hosszabb, összefüggő részeket lehetne közölni a leginkább érintett szerzők monográfiáiból, tanulmányaiból. Így is remélhető, hogy a kellő történeti műveltséggel és kritikai érzékkel bíró olvasó eligazodik ennek az érdekes vitának az útvesztőiben, az érvekből és ellenérvekből, valamint a hangnemből megfelelő következtetéseket von majd le a „franciaországi változásokat” illetően.

1789 bicentenáriumnán

(Levonni a Forradalom tanulságait és elkerülni a haszontalan vitákat – nyilatkozza Edgar Faure, az emlékbizottság elnöke.)

(Le bicentenaire de 1789. Tirer les leçons de la Révolution et éviter les polémiques inutiles – nous déclare M. Edgar Faure président de la commission de commémoration. Le Monde.)

- *Milyen jelentőséget tulajdonít Ön az 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának, s fontosnak tartja-e, hogy az alapító szöveg feltárára kerüljön?*

Az 1789-es Nyilatkozat nagy jelentőségű. S mellesleg egybevág az amerikai alkotmányt kiegészítő Bill of Rights-val (1791). Fontos munka fejeződött be azzal, hogy René Cassin professzor összeállította az egyetemes nyilatkozatot.

Hadd mondjak egy kevésbé ismert részletet: magam is sokat dolgoztam ezzel az anyaggal, mint a Nemzetgyűlés egyik bizottságának elnöke. Úgy gondolom, a szabadság végső soron az emberi jogok összessége; s fölöttébb nehéz különbséget tenni a jogok és a szabadság között.

Hatalmas munkát végeztünk a meghallgatásokkal, különösen emlékezetes André Malraux-é, amely rendkívül fontosnak bizonyult. A Nemzetgyűlés elé terjesztettünk egy dokumentumot, bár ezt a bizottságunk – belső politikai okokból – nem egyhangúlag fogadta el. Szándékom, hogy bemutassam és felhasználjam ezt az anyagot.

- *Több oldalról tanulmányozhatjuk a Forradalmat. Vizsgálhatjuk például a gazdasági tényezők felől. Bizonyára ismeri Labrousse nagyon érdekes elméletét, amely bebizonyítja, hogy 1789. július 14. napja megfelel a bérszint és az árszint eltérése csúcsának, azaz a gabonaárak és az élelmiszerárak közt ekkor a legnagyobb a differencia, akár rövid, akár közép, vagy hosszú távon nézzük is. Arra a következtetésre jutunk tehát, hogy 1789. július 14. a gabonaárfolyam bérszinthez viszonyított robbanása. Ez is egy összetevő elem.*

Nem állítom, hogy ez lenne az egyedüli ok! Mert megeshet például, hogy holnap felugranak a mezőgazdasági árak, a bérek relatív értéke csökken, de ez még nem jelenti, hogy kitör a forradalom.

Végeredményben ez csak egy magyarázó eleme a forradalomnak, amely kezdetben a párizsi munkás- és kézművesrétegek zendülése, elégedetlensége volt, ám a történelemben mégis úgy marad meg, mint egy sikeres agrárforradalom.

Egy forradalom a zárt társadalomból a nyitott felé tartó átmenetben igazolja magát. Nos, mondhatjuk-e, hogy az Ancien Régime totálisan zárt társadalom volt? Nem gondolom, de bizonyára zárhatóhoz érkezett.

Másrészt az erőszak alkalmazása egy sor olyan következménnyel jár, amelyet nem szabad magával a jelenséggel összetéveszteni. Elképzelhető erőszak nélküli forradalom. Az erőszakra itt azért került sor, mert Turgot reformkísérlete megbukott.

Ugy láttam, Mitterrand számára is az a fontos – s ebben osztozom vele –, hogy elkerüljük a fölösleges vitákat arról, hogy jól vagy rosszul csinálták-e a Forradalmat. Ezek egyike pedig egy igazi nemzeti megnyugvás, megbékélés. Arra van szükség, hogy Vendée utódai és a valmy-i küzdők leszármazottai egyaránt lássák, valamennyien az emberi és nemzeti érdekek áldozatai voltak. El kell érkeznünk most ahhoz az összeolvadáshoz, a szó szinte vallási értelmében vett megbékéléshez, hogy szakíthassunk végre a jobb- és baloldal szembenállásával, amely Franciaországot két különálló, áttörhetetlen tömbre osztja.

(Összeállította: Michel Kajman)

Michel Kajman

Elrejtett forradalom

(Beszélgetés Robert Darnton történésszel a betiltott művekről és a gondolatok terjedéséről 1789 előestéjén.)

(La révolution sous le manteau. Un entretien avec l'historien Robert Darnton sur les ouvrages interdits et la circulation des idées à la veille de 1789. Le Monde.)

Robert Darnton történész a Collège de France-ban négy előadást tartott az 1789-et megelőző korszakban Franciaországban betiltott könyvek különböző jellemző tulajdonságairól.

Azt gondoljuk, hogy – ugyan részleges, de ugyanakkor – oksági kapcsolat van bizonyos könyvek elterjedése és a forradalom eseményeinek megindulása között. Kutatásai alapján hogyan jellemezné ezt a kapcsolatot?

Bevallom, hogy az „okság” szótól félek. Ez igen bonyolult kérdés. Nem állítom, hogy nekem sikerült volna feltárnom a francia forradalom egy, eddig ismeretlen indítóját. Amit én csinálni akarok, az egy kicsit más: szeretném újból megállapítani, rekonstruálni – amennyire ez lehetséges – a betiltott művek útját és ennek köszönhetően a társadalom minden rétegében szeretném követni az eszmék mozgását. Azt gondolom, ha tudjuk, hogy milyen volt az irodalmi kereslet, amely a valóságban létezett, akkor sikerült behatolnunk a kor szellemi világába. Ez a világ robbant fel 1789-ben.

Úgy tűnik, hogy megtaláltam a forradalom néhány intellektuális és ideológiai gyökerét. De ettől még az okot nem tudom megmagyarázni, Egyrészt nem látom lehetsé-

gesnek a forradalmat enélkül az ideológiai előkészület nélkül. Másrészt számolok az ismert tényezőkkel: a pénzügyi, politikai válsággal, a kenyér árának felszökésével, stb. . .

Őn feltárta egy svájci könyvkiadó, a Société typographique de Neuchâtel rendkívül gazdag levéltárát és egyéb forrásokat, és ennek segítségével sikerült megállapítania a leginkább keresett tiltott könyvek listáját. Melyek ennek a különös helyezési sorrend tanulmányai és meglepetései?

Ezt a furcsa listát bizonyos óvatossággal kell nézni, ami a címek sorrendjét illeti. Megtalálhatjuk itt egy mára már már teljesen elfelejtett szerző Barri grófnőről szóló anekdotáit, Holbachnak a Természet rendszere c. művét, Raynal abbé filozófiatörténetét Voltaire és Rousseau művei mellett, és láthatunk olyan könyveket, mint az Örömlány és a Pajzán komédiák és dalok gyűjteménye.

Hogy mi lepett meg engem ebben a listában? Azt hiszem, hogy sikerült rekonstruálnom az irodalmi keresletet abban a formájában, ahogyan az valóban létezett. Mondhatják, ez majdnem hogy gyermekded, pozitivistá eljárás. De én úgy gondolom, hogy ezek voltak azok a könyvek, amelyek valóban titokban terjedtek. Ezekkel az eljárásokkal sikerült behatárolnom ezt az irodalmi piacot.

Nem vártam azt, hogy sok klasszikus filozófiai mű lesz található ezen a listán. Nagy meglepetésemre Voltaire-t, a valószínűleg legolvasottabb szerzőt és a mindenütt elterjedt voltaireianizmust, Holbach bárót és körét, a korszak legmerészebb materialistáit is itt találtam.

Míndez nem tér el az irodalomtörténet normális menetétől. Ezeken kívül rátalálhatunk a teljes feledésbe merült betiltott irodalomra is; Pidansat de Mairobert, Mouffe d'Angerville: ma már teljesen ismeretlen nevek. Pedig a forradalom előtt a legolvasottabbak közé tartoztak. Főleg botránykrónikákat, politikai könyveket írtak. Olyanok, mint XV. Lajos magánélete, A trónörökös születésének leleplezése, Az angol kém . . . Ennek az irodalomnak igen nagy a jelentősége. Olvasásukkor szembetűnő, hogy milyen jól és mennyire vitahangnemben íródtak. Ez az áramlat sok hajdani értéket elsöpört.

Őn kiemeli a jelentőségét annak, amit ma radikális politikai zsurnalizmusnak hívunk, és ami időszakosan megjelenő kiadványok és röpiratok segítségével terjedt. Az a benyomásunk, Őnt hallgatva, hogy ezek szerepe legalább olyan jelentős volt, mint a forradalom előtti irodalmi pantheon „referencia”-szerzőinek műveié. Valóban így van ez?

Igen, ez az eszmeáramlat meghatározó volt. Egyrészt Voltaire, Holbach, Rousseau az elit értékrendszerét aláasta. Az általuk kifejtettek logikusak, összefüggőek és néha nagyon elvontak. Közönségük nagyrésztben az elit: arisztokraták, papok, jómódú polgárok, járadékosok . . . A privilégiumokkal rendelkezők miután elolvasták ezt az irodalmat, nem hittek többé kiváltságaikban, amely még őseiké volt. Íme az ideológiai előkészítés egyik oldala.

De ugyanakkor a gúnyiratok, botránykrónikák más módon ásták alá a rendszer legitimitását. Jól lehet látni ezt az olvasók leveleiben és más forrásokban. Egy bizonyos undor jut kifejezésre, írtózás az udvartól, a „nagyoktól”: minden rohad . . . A vallást és a királyt körülvevő varázslatot bemooskolja ez a zsurnalisztikai áramlat.

Ebben a korszakban e könyvek nagy része állkiadás. Miért? Hogyan?

Vissza kell idéznünk, hogy milyen volt az Ancien Régime irodalmi berendezkedése. Létezett a cenzura, amely nem más, mint egy nagyon fejlett irodalmi rendőrség. Tanul-

mányoztam ennek a rendőrségnek a jelentéseit az 1750-es évekre vonatkozóan; meglepett a „zsaruk” irodalmi ízlése. Tudták, hogyan kell kiszimatolni a tehetséget.

Ez egy igen fejlett rendszer, benne a párizsi könyvtárosok és nyomdászok egyesüléseivel, de ami kényszerítette, elzárta a piacot. Tehát nem létezett a nyomtatott művek szabad áramlása. Ezért fejlődött ki Franciaország határain, mint megannyi körben növő gomba, tucatnyi kiadó. Ezek a kiadók ún. álkiadásokat jelentettek meg, megvoltak az ügynökeik Párizsban, akik tájékoztatták őket, hogy milyen könyvek fogynak a legjobban. Ezután vígan dobták piacra azoknak a könyveknek az álkiadásait, amelyeknek a legnagyobb volt a sikerük. Később a betiltott könyvekre specializálódtak, de erről már beszéltem.

Az Ön Collège de France-ban tanuló hallgatóinak a felvilágosodás azon, kissé idilli fogalmát újra kell gondolni miszerint ez az áramlat szép fokozatosan terjedt el Franciaországban, amely már nemokára megérett 1789. július 14. napjára. Ön ezzel szemben élénk tár egy gonosz, haszonleső, a „marketinghez” kiválóan értő világot, amely veszélyes spekulációkba bocsátkozik, melynek tárgya a könyv, ahogyan azt láttuk, mindenfajta könyv. A forradalom is a könyv-áru terméke?

Igen. A könyv-áru szállította az eszméket. Le kell mondanunk, ahogyan azt ön nevezte, az idilli képről. Kulturális közvetítőkre volt szükség, kiknek, úgy gondolom, óriási szerepük volt. Egy könyv-árus, egy csempész, egy irodalmi ügynök, egy kiadó manővereit közelről tanulmányozni annyit jelent, mint rekonstruálni azt a teret, ahol a kereslet és a kínálat összekapcsolódik.

Roger Chartier

Az eskü, amely megosztotta az országot

(Egy amerikai történésznek a forradalmi Franciaország 1791. évi vallási válságára vonatkozó kutatásai)

(Le serment „déchirant”. Un historien américain enquête sur la crise religieuse de 1791 dans la France révolutionnaire. Le Monde)

A kétszázéves évforduló rosszul kezdődött. Ami arra lett volna hivatva, hogy szép alkalmat nyújtson Franciaországról szóló ismereteink bővítésére, most afelé halad, hogy ideológiai bírkózássá váljon, ahol minden övön aluli történelmi ütés megengedett. Ebben a sok elképesztő különködésben, ami egyébként elkeserítő, van egy fényugár: azoknak alapos, becsületes, szorgos munkája, akik dokumentumokkal a kezükben újból felvetik a forradalom történetének klasszikus kérdéseit.

Ilyen kérdés a katolicizmus és a forradalom közötti kapcsolat, vagy, hogy pontosabban fogalmazzunk, az a törés, amely 1791-ben megosztja a francia egyházat oly módon, hogy szembeállítja az „alkotmányos” papokat (akik esküt tettek az új alkotmányra) és következésképpen a Nemzetgyűlés által elhatározott, a papságot érintő radikális átalakulást elfogadják, és az ellenszegülőket, akik visszautasítják ezen esküt és hűek maradnak Rómához.

54% felesküdt pap

Egy amerikai történész, Timothy Tackett megpróbálta ennek a megosztottságnak – amelyet sokan, mint szömyű megrázkódtatást éltek át – az okait, körülményeit és területi eloszlását megérteni. A kérdés igen jelentős, mert Pierre Chaunu szerint „a zsarnokság alapító aktusa; a népirtást és a másfél évszázadon át lappangó polgárháborút a Forradalom 1790. július 12-én szentesítette azzal, hogy előírta az alkotmányban a papi esküt, amit XVI. Lajos – a pápa fenyegető elutasítását be sem várva – elfogadott. És a világ arculata megváltozott.” Mindez fontos és arra készítet bennünket, hogy újraértékeljünk egy, a kollektív emlékezetből kiesett eseményt, mégha az megannyi atrocitás hor-dozója is.

Ezt tette pontosan Timothy Tackett, aki kritikával és kiegészítésekkel átvett minden olyan listát, amely alkalmas arra, hogy segítségével megállapítható legyen az esküt tett és az esküt le nem tett papok száma. Az általa kapott eredmények helyesek és biztosak. Azt igazolják, hogy 1791 tavaszán az egyházközségi papok többsége a plébánosok, káplánok és a plébániai teendőket ellátó papok majdnem 54%-a a forradalom előestéjén letette az esküt az Alkotmányra, amely belőlük egyházi közfunkcionáriusokat csinált, akiket az állam fizet, és akiket a papok esetében körzeti, a püspökök esetében megyei electorok választanak. Az egyház elszakad a pápától, a kánoni beiktatást már nem követelik meg. Egy ilyen radikális újítás elfogadása, amely szakít a katolikus megújulás egész ekleziológiájával, természetesen megvilágítandó kérdés, ugyanígy az eskü letételének erőteljesen elváló területi megoszlása.

Az alkotmányos papok Franciaországának két bástyája van, a párizsi medence, Guyenne, és a Saône, valamint a Rhône bal partján egy olyan terület, amely magába foglalja Bresse-t és Bugey-t, Dauphinét és Provence-ot. Az esküt nem tevők Franciaországa főleg a nagy párizsi háromszög, Nyugat, az északi határvidék, ez az a zóna, amely Elzásztól Franche-Comtéig terjed és beékelődik eskü által elválasztott két Franciaország közé. Az eskü letételét Languedoc és a Massif Central szilárdan elutasította. A földrajzi megoszlás bonyolult, de állandósult ugyanakkor, hiszen ez a mai vallásgyakorlat megoszlása is. Erős ott, ahol az esküt elutasították, gyenge ott, ahol sokan felesküdték. A megoszlás nagy vonalakban megfelel a jobb- és baloldal választási területeinek.

A hívek megoszlását tükröző papok

Ez az esemény kikristályosítja a magatartásokat, a hűséget, a hovatartozást, és úgy jut kifejezésre, mint a lelkiismeretükben kettészakított papok és azon közösségek vallási választása, amelyhez tartoztak. Ebből ered egy sor, Tackett által kiemelt alapvető összefüggés: az eskü elutasítása azokon a vidékeken a legerőteljesebb, ahol a protestánsok jelenléte fenyeget (például Languedoc-ban és Elzászban) és azokon a területeken, amelyek később csatlakoztak Franciaországhoz, a francia egyház gallikanizmusához maradtak hűek. (Például az északi vidékek, vagy Franche-Comté.) Azokon, ahol a papság tömör, helyi születésű, falusi és sok olyan káplánja és plébániai szolgálatot ellátó papja van, akik a plébános közelében élnek, megerősödött a papi identitás tiszta felfogása, ami biztosította a kereszténység szilárd uralmát a vidék társadalmá felett (ez a helyzet az egész Nyugaton).

Ezzel szemben Franciaországnak az a része, amely felesküszik, különösen a párizsi medencét tekintve, olyan terület, ahol az egymástól elszigetelt, községükkel szolidáris papok a forradalomhoz való hűségükkel kifejezik azt a távolságot, amelyet híveik fenntartanak a katolicizmus követelményeivel kapcsolatban. Ott, ahol a falusi társadalom erős klerikalizálódása keresztezi a városi elitnek nagyobb szekularizációját, tehát Nyugaton és ahol a harmadik rendnek az egyházzal szemben legellenségesebb füzetét írják, ahol az esküt le nem tevőkkel szemben a legbrutálisabb hivatalnokok állnak, ott a feszültség maximális és magában hordja a lázadás csíráját.

Ha a papság polgári alkotmánya és az ezt követő eskü egy meghatározó időpontot jelentenek a Forradalom menetében, ez azért van, mert e tények az újjáéledő nemzet kihirdetett és védelmezett egységében az első jelentősebb törést jelentik. Mint ahogy azt Claude Langlois Timothy Tackett könyvéhez írt kitűnő utószavában megjegyzi, a vallás már ekkor a politikai elem középpontjába került. Innen adódik, hogy a forradalom visszautasításával találkozunk azokban a körzetekben is, ahol a katolikus megújódás sikerrel járt. Hasonlóképpen innen ered az alkotmányos egyházak elleni villámok áthelyeződése. Az alkotmányos egyháznak nemsokára vetélytársai lettek, leleplezték és lerombolták azt.

Ha feltárjuk azokat a törekvéseket, amelyeket elrejtett az 1789 előtti kereszténység állapota, akkor a felesküvés válság jelzi azt a tartós határvonalat, amely a két Franciaország, a klerikális és a nem klerikális részek között húzódik.

(Timothy Tackett: La révolution, l'église, la France. Le serment de 1791. 485.)

Ran Halevi

A forradalomról folytatott vitákon túl

(Au-delà des polémiques sur la Révolution. Le Monde.)

Az értelmiségi szenvedélyek arra hajlanak, hogy tárgyakat leegyszerűsítsék. Elég követni a francia forradalomról szóló mostani vitákat, hogy erről meggyőződjunk. A legitizmus lovagjainak, akik azt parancsolják önöknek, hogy a forradalmat, mint egységet fogják fel, a robespierreizmus panaszkodó örökösei válaszolnak, akik nyugtalanoknak, mivel osztályrészük csökkent a történészek munkája és a kor szelleme következtében. Semmi igazán felkavaró nem hatol át azon a megszokott párharcon, ahol a szó mértéktelensége alig takarja el a gondolat langyosságát.

A kevésbé sommás olvasmányok kedvelőinek szerencséjére a könyvkereskedőknek az utóbbi időben van már más kínálata is. Például Allan Forrestnek a forradalom szegénypolitikájáról szóló értékes könyvére gondolok: arról a felvilágosodástól örökölt törekvésről szól, amelynek az a célja, hogy felszámolja az ínséget az ész fegyvereivel és a rendeletek segítségével. Ez a türelmes és pontos vizsgálat érzékelhetővé teszi mindazt, ami a politikai beszéd racionalitását elválasztja a forradalmi valóság velejáró körülményeitől, ilyenek a háború, az infláció, a bürokratikus hiányosságok, melyek bizonytalanra teszik a legszegényebbek sorsát.

Másrészt, itt van Joel Cornette kitűnő könyve, amelyet Benoit Lacombnak, egy olyan vidéki ember sajátos életútjának szentelt, akit a történelem sodra magával ragadott. Ez a Gaillac-i kereskedő az Ancien Régime alatt egyre inkább a gazdasági szabadság védelmezőjévé válik, 1789-ben forradalmár, 1793-ban sans-culotte-vezető, majd a császársághoz és a Restaurációhoz csatlakozik. Kanyargós pálya ez Rousseau Franciaországtól a Balzac-i Franciaországig. Belőle befutott tisztviselő vált. De saját tapasztalataiból, mint ahogy azt iratai tanúsítják, megőrzi azt a melankóliát és zűrzavart, amelyet az egy-mással összeférhetetlen emlékek táplálnak.

Sem ő, sem Timothy Tackett nem esett az egyszerűség csapdájába. Sokszínű könyve a forradalom egyik központi epizódját dolgozza fel. Ez nem más, mint az 1791-ben elrendelt alkotmányos eskü, amelynek letételét minden egyházközségi papnak elrendelték. Ez az alkotmányozó forradalom egyik fordulópontja, egy dráma, egy hasadás (lásd Roger Chartier cikkét). Azzal, hogy végleges választást követel az új alkotmány mellett vagy ellen, a felesküvés válság a levegőbe röpíti a nemzeti egység annyira ünnepekté mítoszát. E válság kikristályosítja a forradalmi politika manicheus megnyilvánulásait, és a vallás problémáját több mint egy évszázadra a nyilvános viták középpontjába helyezi.

Timothy Tackett könyve, amely vallás-, társadalom- és politikátörténet, rehabilitálja az eseményt, mint kutatási tárgyat, és arra készítet bennünket, hogy újragondoljuk a forradalmi törések kronológiáját. A bátor és tudós szerző már a francia forradalom történetírásának klasszikusaként áll előttünk.

(Allan Forrest: *La révolution française et les pauvres*. Perrin, 430.; Joël Cornette: *Un révolutionnaire ordinaire*. Champ Vallon, 430.)

Maurice Agulhon

Kell-e félni 1989-től?

(*Faut-il avoir peur de 1989? Le Débat*, 30. mai 1984.)

Mivel számos jelenlegi kultúra csúfot űz az Emberi Jogokból, ha elismerjük a jogot arra, hogy minden kultúra a maga összes aspektusai szerint létezzék, mivé lesznek az Emberi Jogok? Az arra irányuló törekvés, hogy az Emberi Jogok egy univerzális etika alapjává váljanak (megjegyezzük, hogy ez az ENSz és minden belőle származó intézmény alapelve), indokolt-e mindig annyira, ahogy azt gondolnánk, vagy el kell fogadnunk – amint azt nekünk néha sugallják –, hogy az 1776-os és 1789-es elvek csak az Atlanti-óceán északi medencéjének partján élő fehérbőrű népek egyfajta folklorja, és a folklornak sincs több morális értéke, mint azoknak a barbárságoknak, amelyek más partvidékeken gyökeresedtek meg?

Itt egy olyan problémával találkozunk, amelyet, véleményünk szerint, elméleti, sőt gyakorlati szempontból sürgősen meg kellene vitatni, és ez fontosabb lenne, mint nemzeti történelmünk egyes problémái. És 1789 perspektívájában ezt a pedagógiát szeretnénk bevezetni.

Amellett vagyok, hogy 1789 megünneplése egy nagy nemzeti vállalkozás legyen, de szűkítsük le a lényegre abban a reményben, hogy ezen esemény tekintetében a legszéle-

sebb körű egyetértés fog létrejönni. Ez az egyetértés ugyan száz éve még nem létezett, de napjainkban megvalósult azokban a *tényekben*, amelyek jogállamunkhoz kapcsolódnak. Nem tudjuk, hogy miért utasítanánk vissza azoknak az alapelveknek az üdvözlését, amelyek e jogállam alapját képezik.

Mégis, milyen kétszázéves évfordulót szeretnénk? Olyat, amelyik elősegítené a történelmi tanulmányokat, de természetesen szabad utat biztosítana a történészek vitáinak. A történelmi évforduló se nem „katekizmus”, se nem ünnepi beszéd a Történelem minden egyes pontjáról.

Egy olyan kétszázéves évfordulót szeretnénk, amely arra szorítkozik, hogy felidézze 1789-et és úgy értékelje, mint a liberális megújulás kiindulópontját, vagy – ha úgy akarjuk – legfontosabb szakaszát, és mint az Emberi és Polgári jogok kinyilatkoztatásának korszakát.

Ennek a kétszázéves évfordulónak nem Párizs polgármestere ellen kell irányulnia, hanem a teheráni mollahok ellen. Természetesen a sietség és kényelmi szempontok miatt szimbolikus alakokat említek, de amiről beszélek, általános jelentéssel bír.

Ennek a kétszázéves évfordulónak két nemzeti tulajdonságot kellene élesztenie vagy felébresztenie, a büszkeséget és az állampolgári tudatot. Büszkeség? Franciaországnak, mint 1789 országának és mint a liberális országok közössége fontos tagjának, joga van erre és szüksége van ezekre a vonásokra a távolból jövő elnyomásra irányuló fenyegetésekkel és a belső bomlással szemben. Helyes állampolgári magatartásra miért van szükségünk? Hogy a politikai, hogy maga a polgári társadalom életképes maradjon, nem kell-e újból emlékeztetünkbe vésní azt a jellegzetesen „89-es” gondolatot, hogy a törvényeknek való engedelmség a szabad ember cselekménye és nem reakciós előítélet.

Ez az utolsó pont további magyarázatokat igényelne, amelyeket itt le kell rövidítenem, de feltétlen megemlíteni, mert minden összefügg.

Az 1789-es események olyan jelentősek, hogy a róluk való megemlékezésnek nem kell sem homályosnak, sem vitatottnak, sem szektánsnak, sem silánynak lennie.

Francois Furet

Válasz Maurice Agulhonnak

(Réponse à Maurice Agulhon. Le Débat 30. mai 1984. Gallimard)

Örülök, hogy barátom Maurice Agulhon felhasználta az alkalmat, hogy a Débat legutóbbi számában vitát indítson a francia forradalomról . . .

Vitakorszakom a francia forradalom kommunista történetírásával már régen befejeződött. Rekonstruálni szeretném a francia forradalom eddig uralkodó, elavult magyarázatainak romjain azon eszmék és politikai képviselők kritikai történetét, amelyeknek eredetét a forradalomban kell keresni. Ebből a nézőpontból válik lehetővé az, hogy M. Agulhon cikke kapcsán visszatérjek néhány olyan pontra, amelyek mind az ő, mind az én megítélésemben lényegesek.

1. A 17. századi angol, vagy a 18. századi amerikai forradalommal való összevetés. Én nem a történelmi felelősség, a „kinek a hibája” kérdését vetem fel. Egyszerűen

újából felhasználom azt a régi, a 19. század historiográfiai irodalmában gyakori, de a 20. századi francia történészeknél már nem létező összehasonlítást, amely az angolszász forradalmak egymástól elválaszthatatlan vallási és politikai jellege, és a vallás és politika szétválása között fennáll, ami a francia forradalmat megkülönböztette. Ezeket az ellentétes vonásokat nyilvánvalóan a reformáció győzelme magyarázza a 16. századi Angliában, amely már a forradalom előtt megvalósult, míg Franciaországban, éppen ellenkezőleg, a monarchia ráteszi kezét a katolikus egyházra és azt a végzetes egyezséget a Nantes-i Ediktum visszavonásával pecsételi meg. De abban a cikkemben, amellyel M. Agulhon vitatkozik, sokkal inkább a jelenség következményei, mintsem okai iránt érdeklődtem. E következmények egyikének tűnik a francia forradalmi kultúrában az a tendencia, amely arra irányul, hogy a vallási elemet a politikaival helyettesítse, és hogy az államszervezet kérdését összekapcsolja az emberiség végső céljainak problémájával. Tocqueville szerint ez veszélyes tendencia, mivel a hatalmi harcokat metafizikus értelemmel ruhazza fel; ez Quinet szerint zsákutca, mivel a politika csak bizonytalan időre veheti át a vallás helyét. Ha elfogadjuk azt, hogy a francia forradalom laicizálja a keresztény gondolatot, mint ahogy ezt az egész 19. század gondolta, lett légyen szó akár liberálisokról, akár szocialistákról, úgy a forradalom mindezt egy szakítás, egy radikális konfliktus látszatát keltve tette: szerintem a francia forradalom és az angolszász hagyományok, jelesen az ugyanebben a korban lejátszódó amerikai forradalom közötti különbség egyáltalán nem jelentéktelen, hanem alapvetően fontos.

Annál is inkább, mivel létezik egy másik vonása is, amely ugyanilyen erőteljesen elválasztja a két hagyományt: az tudniillik, hogy a francia forradalmi kultúra a semmiből kiindulva akarta újjászervezni a társadalmi létet, míg az angol és amerikai forradalmak magukat a múlt folytatásának tekintették. . . .

E két politikai tradícióban, a franciában és az angolban a forradalomnak a nemzeti történelemmel való kapcsolata gyökeresen eltérő: Franciaországban e kapcsolat megtöri az idő kontinuitását a szakítás és a hatalomra kerülés segítségével, Angliában és az Egyesült Államokban pedig magában hordozza az eredeti hagyományokhoz való visszatérést. E hagyományokat a korrumpálódott hatalom csak időlegesen csúfolta meg. . . A francia demokrácia története egységes, az amerikaié ketté van vágva: vagyis a forradalom-fogalomnak a két kultúrában egymással ellentétes jelentése van. . . .

2. Ha Maurice Agulhon ily könnyen rokoníthatja az amerikai és francia forradalmat, ez azért van, mivel a francia forradalmat, és lefolyását olyan módon elemzi, amellyel én nem értek egyet és valószínűleg ez képezi vitánk alapját. Eszerint az abszolutizmus és az arisztokratikus társadalom romjain 1789-ben bevezetett liberális demokrácia a körülmények, azaz az ellenforradalom hatására fokozatosan a jakobinus diktatúra, a terror irányába fejlődött. Ez a klasszikus magyarázat, amelyet megtalálunk már a thermidori gondolkodásban, és amely a 20. századi francia történelemtudományban is uralkodó, azoknak, akik a forradalmi örökséget minden terrorista ragálytól meg akarják kímélni, az elképzelhető legelőnyösebb megoldást nyújtja: ha a „körülmények” ürügyén az ellenforradalmat teszik felelőssé a diktatúráért és a terrorért, akkor olyan francia Forradalom áll előttünk, amely teljes egészében megfelel az Emberi Jogok Nyilatkozatának. Csak az a baj, hogy azok a bizonyos körülmények, gyakran sokkal inkább a terror ürügyei, semmint okai (legalábbis ha a felülről gyakorolt terrorra gondolunk, amelyet az erre hivatott különleges intézményeken keresztül valósítottak meg, és amelyet 1794

április és július között a történészek „Nagy Terror”-nak neveznek). Itt nem bocsátkozhatom bele annak az elemzésnek a részleteibe, amelyet a Plenser la Révolution française c. műben megtalálhatunk, de nyilvánvalóan ez áll vitánk középpontjában.

A terror (a fentebb meghatározott fogalom értelmében) véleményem szerint egy forradalmi berendezkedés típusa, Quinet szóhasználatában egy olyan politikai „rendszer”, amelynek megvannak a maga alapelvei, működési formái és belső logikája. Bizonyos körülmények megkönnyítik uralmát, de e körülmények elemei már korábban is léteztek. Az egyik ilyen elem például annak folytán jött létre, hogy lehetetlen volt politikai pluralizmusra, mégpedig képviselőre gondolni. Ebből a szempontból kérdéses, hogy a probléma nem jelentkezett-e már csírájában az 1789 nyarán lezajlott alkotmányos vitákban, valamint hogy kezdetben az a hagyomány, amelyet a francia Forradalom kialakított, nem erőteljesebb-e, mint ahogy azt az angol liberalizmus rousseau-i kritikája vallja, amely radikálisan elutasítja a külön érdekek képviselőtét, mint a nemzeti szuverenitás alapját. Nekem úgy tűnik, hogy igen. Ebből a szempontból Sièyes a koronatanú. Általánosabban fogalmazva, ez lényegi kérdés azon nehezen megvalósuló kapcsolódások viszonylatában, melyeket a francia demokratikus hagyomány és a liberalizmus fel fog vállalni. De itt is csak felvetem a problémát, a kifejtésre nincs módom.

3. Sem annak, amit előzőleg kifejtettem, sem amit általában írok, nem az a célja, hogy lehetetlenné tegye a demokratikus hagyományt, amelynek megjelenését, éppen ellenkezőleg, úgy fogom fel az emberiség történetében, mint erkölcsi haladást. De előfordul, hogy mint a francia Forradalom kutatója, bizonyos értelmet kell adnom egy olyan bonyolult eseménysornak, amelynek alkotóelemei egymással összeférhetetlennek tűnnek. A közjő diktatúrája egyszerre folytatja és felszámolja az Emberi Jogok liberális demokráciáját. Jól tudom, a 20. században az egyetemi történetírás ezt az ellentmondást a „körülmények”-kel magyarázta. De nem volt-e ez visszalépés, semmint haladás a 19. századhoz képest?

Tulajdonképpen az a sommás gondolat, hogy a Forradalom egy „blokk”, vagyis egység, – amint Clémenceau kifejtette ebben a formában 1898-ban – viszonylag új gondolat a francia Forradalom liberális, republikánus és szocialista történetírásában, és kialakulása, amelyet még remélem, részletesen felvázolhatok egyszer, maga is rendkívül érdekes. Ezzel szemben majdnem az egész 19. században a történetírást 1789 és 1793 szembeállítás jellemzi, és a kérdés úgy vetődik fel, mint két egymásnak ellentmondó forradalom problémája, amelyeket ebből következően nehéz egymással összebékíteni az események lezajlásának egységes interpretációjában. 1830 emberei, Thiers, Mignet, Guizot csak 1789-re adják áldásukat, ezt a történelmi szükségszerűséggel magyarázva, míg a jakobinus diktatúra szerintük nem más, mint egy véletlen, egy átmeneti és sajnálatos esemény. Ezzel szemben Saint-Simon, Buchez, Louis Blanc részben egy kissé korábban, részben egy kissé később, elítélik az 1789-es elveket és a burzsoá individualizmust, mint a társadalom bomlasztó tényezőjét, és 1793-at egy igazi társadalmi közösség elkerülhetetlen újjáalakítását előrejelző korszakként ünneplik. A második császárság idején a republikánus hagyomány Edgar Quinet-ben találja meg az 1789 és 1793 közötti ellentmondás legradikálisabb magyarázóját: a Forradalom 1789-et és az Alkotmányozó Gyűlést jelenti, a hegyparti diktatúra pedig a december 2-i száműzötteknek az abszolútizmus visszatérése a Forradalomban, az ősi szolgaság győzelme az új emancipáció felett. Quinet, Benjamin Constant gondolatát átvéve, Robespierre-ben Bonaparte elődjét

látja. Ez az analógia különösen megtalálható a fiatal Marxnál, gyakorta előfordul a század közepén a liberális köztársasági történetírásban.

Igaz, hogy ez a gondolat felkelti az új-jakobinusok haragját és a közeli barát, Michelet szomosságát. Ő a „Nagy Egyház” egységéhez ragaszkodik. Valójában az egész vita, amelyet 1865-ben Edgar Quinet könyvének megjelenése indít el, akörül forog, hogy 1793 hozzátartozik-e a francia Forradalomhoz, mint egy olyan korszak, amelynek örökségét a demokratikus párt a második bonapartista diktatúra elleni harcában magának követelheti. A tét nagy, mert Quinet számára, ha Robespierre része a forradalmi tradíciónak, nincs semmi ok arra, hogy kizárja belőle Bonapartét, tehát a Bonapartékat, és így a republikánusok feyvertelenné válnak a császárság elleni harcukban. Ezzel szemben az új-jakobinusoknak (szószólójuk Alphonse Peyrat, a L’Avenir national cikksorozatában) az a fontos, hogy összekapcsolják a 89-es és a 93-as szereplőket: Robespierre eszerint megmentette 1789-et. . . .

4. Ha számomra vitathatatlanak is tűnik, hogy ez az örökség nem teljesen összeegyeztethető a liberalizmus hagyományos értékeivel, mégis fellelhetjük-e benne a 20. századi totális rendszerek eredetét? Az a gondolat, hogy a jakobinus tradíció képezi ennek csíráját, ebben a kicsit sommás formájában igaznak tűnik, és nem tudom, hogy Maurice Agulhon melyik írásomra gondol, amikor ezt nekem tulajdonítja. A kérdés hosszas kifejtést igényelne, amire, remélem, majd egyszer visszatérek; most csak néhány megjegyzést szeretnék tenni.

Az első az, hogy ebből a szempontból nem lehetséges együtt elemezni a náci és a kommunista totalitáriánizmust. Csak ez utóbbi ismeri el azt, hogy a jakobinus diktatúrából származik. Az előbbi viszont ezzel szemben éppen arra törekszik, hogy megfordítsa a francia Forradalom által megkezdett történelmi folyamatot. Szükséges lenne a jakobinizmusra vonatkozó bolsevik irodalom módszeres és teljességre törekvő elemzése az 1917 előtti időkre vonatkozóan – ezt még sajnos senki sem tette meg, pedig így ismerhetnénk meg annak az elragadtatásnak az igazi természetét, amelyet 1793 a századeleji orosz forradalmárokból kiváltott, és így mérhetnénk fel e hatás mértékét az ez után következő eseményekben. . . .

Hogy mindezt feltárjuk, létezik egy filozófikusabb út is. Ezen járt az 1960-as években Jacob Talmon izraeli történész (The Origins of Totalitarian Democracy. 1952.), amikor megvilágította a Rousseau-tól Robespierre-en át Leninig terjedő totalitáriánista demokratikus hagyomány létezését az európai politikai kultúrában. Bevallom, hogy ez a próbálkozás engem soha nem győzött meg azok miatt a rendkívüli leegyszerűsítések miatt, amelyeket el kell szenvednie Rousseau gondolatainak ahhoz, hogy betege ezeket abba a Prokrusztesz ágyba, amely, hogy csúfot üzenek belőle, a 20. században várta. Rousseau sokkal inkább Kant, mint Lenin előfutára. . . .

Ezzel szemben azt fontos megvizsgálnunk, milyen kapcsolat van a rousseau-izmus és a francia Forradalom között, nemcsak a jakobinus és sans-culotte időszakban, hanem már 1789-től fogva. Itt visszatérek Siéyes-re, és ismét találkozom a demokrácia és a liberalizmus közötti kapcsolat kérdésével a Forradalom kultúrájában. Ez a probléma nem lesz világosabb, ha az időrendet felrúgva, a 20. század totalitárius tapasztalataiból kiindulva tárgyaljuk, mégha mostani időszerűségét jelentős mértékben ezeknek köszönheti is.

Roger Dupuy

Terror és Vendée, avagy egy mítosz születése

(*Terreur et Vendée ou la naissance d'un mythe. Le Monde.*)

Vendée továbbra is a forradalmi erőszakról folytatott viták középpontjában áll. Ezt csak megerősíti a közeledő kétszázéves évforduló és példázák a nemrégiben lezajlott heves televíziós viták. Így hát annál jobban értékeljük Jean-Clement Martin könyvét, benne a rettenetes vendée-i polgárháború józan és új megközelítését. Martin tisztánlátása nem korlátozódik az érvek és ellenérvek óvatos oda-visszajátékára, hanem provokáló fordulatokkal az események evidenciájához nyúl, melyet meg kell tisztítani a kétszáz éve felgyülemlett és berögzült téves értelmezésektől. Arról van szó – amint François Lebrun is aláhúzza előszavában –, hogy szakítsunk a strukturalista történelemszemlélet bizonyos túlzásaival s térjünk vissza az alapeseményekhez.

Martin szerint a Forradalom megújuló mítoszának olyan ellenmítosza van szüksége, amely képes érvényesíteni azt a manicheus látásmódot, amelyet a Hegypártiak és sansculotte-ok a saját bőrükön tapasztaltak. Az ellenmítosz szerepét a vendée-i felkelés váratlan sikere töltötte be. Ám az elnyomás kegyetlensége miatt a szenvedések olyan lajstromát szülte, mely az egész lakosság közös emlékezetét ébren tarthatta; megerősítette a mítosz valóságos természetéhez tartozó kettős értékrendet.

Ez a könyv egy kétrészes munka első része, folytatásában a szerző azt tárgyalja, hogyan bontakozik ki Vendée mítosza a 19. században és hogyan nyúlik át a mába. 1793 márciusa előtt semmi nem hívta fel a köztársaságiak figyelmét arra, hogy Vendée kapcsán ébernek kell lenni. Martin megjegyzi, hadi értelemben a felkelés nemcsak magára Vendée megyére terjed ki, hanem a szomszédos, térben összefüggő, ám közös múlttal nem rendelkező megyékre is, a lójársnyira levő Bretagne-ra, Anjou-ra, Poitou-ra. Nem szükséges tehát mindenáron távoli és mély okokat keresnünk a lázadás intenzitására, hisz Vendée mint olyan, nem létezik az Ancien Régime alatt, ám – felfegyverkezve, ereje teljében – egyszer csak előbukkan a polgárháború melegágyából.

Ez a szörnyűséges megrázkódtatás nyomja rá bélyegét hamarosan eme, a forradalom által teremtett képződményre.

A mű kilenc fejezete rekonstruálja annak a változásnak a lépéseit, amely 1793 márciusától 1800-ig tart, amikor Bonaparte erőszakos úton helyreállítja a békét. De ez a kezdeti szakasz alapvető Vendée mítoszának kibontakozásához: 1793 tavaszától nyaráig a lázadás győzedelmes kirobbanása, majd az 1793 decemberétől 1794 nyaráig tartó megtorlás, melyet a mans-i és savenay-i vérfürdő, s Turreau és Carrier sötét gaztettei fémjeleznek.

Képzeltbeli háború

1791-ben és 1792-ben Vendée és környékének parasztsága – más francia vidékekhez hasonlóan – súlyos válságot élt meg. Ennek okai közt találjuk az adóterhek nagyarányú növekedését, az asszignaták forgását, a nemzeti gárda brutális tevékenységét, az állami esküt le nem tevő papok vizsgálati fogságát, önkényes letartóztatását. Északon,

akárcsak Elzászban, vagy a Massif Central zugaiban, egyaránt fokozta a parasztok elégetlenségét a király kivégzése, és főként a Konvent által 1793 márciusára követelt 300 000 újonc kiállítása.

Mint másutt is, a fiatalok ellenszegültek a sorozásnak és a biztosokon álltak bosszút. Midőn – március végétől – a hatóságok ismét a helyzet urai, a vendée-i felkelők hirtelen akcióval megfutamtítják de Marcé generális egész hadseregét, holott ebből csak 2300 embernek és 8 ágyúnak lett volna feladata a parasztcsoportok elsöprése Nantes és La Rochelle között. Különös győzelem volt ez, mivel a lázadók maguk is megrettennek az ellenségtől, s ugyanúgy megfutamodtak, csakhogy a kékek soraiban nagyobb volt a riadalom, a felkelés elleni harc irányítása hetekre kicsúszott a kezükből, így a felkelők megerősödtek, rendezhették soraikat.

Váratlan és megmagyarázhatatlan siker volt ez, amely miatt a legyőzött tábornokot is vád alá helyezték. A királpárti katolikus sereg sikereinek növekedésével nőtt a Konvent nyugtalansága, hisz az ellenfél táborában nemesek, hivatásos tisztek is voltak, akiket a parasztok állítottak – akár erőszakkal is – a maguk oldalára.

Vendée tehát az arisztokrácia és az esküt le nem tevő papok összeesküvései betetőzésének tűnt, következésképp meg kellett semmisíteni. A döntés vadságát tovább fokozták a párizsi frakcióharcok. Carrier és főleg Turreau szélsőséges akcióit csakis a hébertizmus szertelenségeinek ismeretében érthetjük meg.

Martin számára tehát nem az a lényeg, hogy új adalékokkal egészítse ki egy, már tartalmas dosszié anyagát, vagy kiadatlan levéltári anyagokat tárjon fel.

Ellenkezőleg: már ismert események új értelmezésére, olvasatára szólít. Az eseményeket egy képzelt politika megnyilvánulásainak tartja, s e politikának megvan a maga logikája. Hivatásos képviselőket, katonákat készítet arra, hogy – buzgóságból, vagy meggyőződésből – mindvégig kitartsanak e sajátos logika mellett.

A Közléleti Bizottság és a hébertisták műve, hogy Vendée-ből a köztársaságot fenyegető kegyetlen szörny lett, amelyet le kellett győzni a köztársaság üdve érdekében.

Álvtiták

Martin remekül taglalja munkája tárgyát, kimerítően támaszkodik a nyugat-franciaországi zendülésekkel foglalkozó régebbi és új szakirodalomra.

Az anyag demonstrálása során kiemeli a lázadás örök kérdőjeleit is. Vajon a parasztokat a nemesek és a papok befolyásolták-e, ahogy a köztársasági történészek állítják? Spontán módon, önként fogtak-e fegyvert királyuk és vallásuk védelmében, mint azt a jobboldaliak mondják? Vajon nem a város és a vidék örök harcának egy epizódjáról van-e szó, ahogy egyesek mostanság vélekednek?

Ezek álvtiták! – mondja Martin. A lényeg nem a zendülés eredete, hanem az, hogy mivel vált a terror propagandájában és az általa felszabadított megtorló erőszakban.

A kollektív fellépés (magatartás) világában járunk tehát, nem pedig a pusztá tényekben. De szükséges-e elválasztanunk a kérdést a felkelés okaitól? Nem hinnénk, mivel a túlkapasok, a „mítosz ideje” már a folyamat második szakasza. Martin érdeme, hogy világosan elkülöníti, ami eddig összefolyt.

Türelmetlenül várjuk a második kötet megjelenését, s egyre azon töprengünk, vajon nem kell-e helyet keresnünk eme képzelt politikában a „chouanok” (huhogók) felkelésének, amelynek fogalmi rendszere gyakran beszennyezi a hiteles Vendée-ét.

Szétszakított chouanok

Eppen a „huhogókkal” foglalkozik Pierre Péan is lebilincselő könyvében, mely egyszersemind regényes krónika és színvonalas történeti munka is. Mindenekelőtt azonban egy család „véres adósságainak” rendezése.

Noha szerzőnk balra hajlik, mégis megigézve figyeli a múlt gyűlöleteitől kísértett nagymama alakját, aki rendületlenül hisz egy olyan világban, ahol a bérlők mindig is tiszteletudó alárendeltjei maradnak váruruknak.

Egy valós és rendkívül izgalmas levelezésen keresztül P. Péan életre kelti Jean Terriennek, az Oroszlánszívűnek és Jacques Defermon-nak ellentmondásos kettősét. Az utóbbi, Defermon, törvényhozó, a Konvent és az Ötszázak Tanácsának tagja, majd Bonaparte kegyéből gróf. Terrien rettegett királypárti vezér, Defermon egyik bérlője, a rennes-i parlament ügyvédje. Vazallusi kapcsolat ez, melyet még a háború erőszakossága sem képes teljesen szétszakítani.

A történet a Defermon-család két birtoka körül játszódik, Ancenis szomszédságában, éppen ott, ahol a királypárti felkelés, vagy épp annak ellentéte zajlik. Az elbeszélés az 1789 januári rennes-i eseményektől Berry hercegnő kalandos vállalkozásáig kalauzol bennünket, melyet a trónbitorló, a királygyilkos fia ellen kísérelnek meg. Jacques Terrien mindvégig ott van, meggyőződésének foglyaként, tanúsítván a maga huhogó mítoszát.

A történész néha-néha megborzong ugyan a kurtítások, az elnagyoltság láttán, amelyek a hagyományos republikánus szóhasználatot idézik. Ám a bővebben kifejtett dokumentumok színvonala, a stílus áradó jókedve és melegsége megbocsátani engedik eme apró, Cio elleni vétségeket.

(A könyvismertetés az alábbi kiadványokról készült: Jean-Clément Martin: La Vendée et la France. Le Seuil, 410 p.; Pierre Péan: Les Chapelrières, une terre, deux destins en pays chouan. Albin Michel, 364 p.)

A Francia Forradalom modell, vagy egyedi út?

A La Pensée 1987. május 23–24-én nemzetközi kollokviumot szervez Párizsban, a címben megadott témáról.)

A kollokvium témái:

I. Melyek az Ancien Régime válságának gyökerei és fő vonásai? Az 1789-es Franciaországot még mindig a feudalizmus jellemzi-e? Mi a sajátos módja a társadalom és az emberek gazdasági és kulturális újratermelődésének? Minek köszönhető a kapitalista fejlődés és mi a kapcsolata a termelőerők fejlődésével? Beszélhetünk-e a társadalom általános válságáról? Melyek a válságot okozó ellentmondások, s ezek hogyan kapcsolódnak össze? Milyen folyamaton keresztül következik be ez az általánosítás?

II. Melyek az – akár a forradalmi változás okozta – új és történetileg specifikus vonások a termelési viszonyok szerkezetében? Milyen új vonások jelentek meg a politikai cselekvésben, a gyakorlatban és a koncepcióban? Ezeket a folyamatokon keresztül vajon kirajzolódik-e az individuum társadalmi létének új formája, ill. új történelmi formái a társadalmi individualitásnak?

III. Mi a kapcsolat az egyetemleges hatótényezők, a polgári forradalom és egyedi, sajátos fejlődés (technikai, társadalmi, politikai, kulturális) Európa nemzeti és regionális egységeinek haladásában a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet során?

IV. Mennyiben volt a francia Forradalom, mint alapesemények tagolt egysége, mintája gyakorlati intézményeknek, eszköz- és értékrendszereknek, mely utóbbiak állandó, adott realitások s egyszersmind az ellentmondásos átalakulások állandó tárgyai is?

Michel Kajman

1789-től ... 1987-ig

(Mindenkinek saját megemlékezése)

(De 1789'a ... 1987. A chacun sa commémoration)

„Az idő szele nagyon nem kedvez a Forradalomnak”. Ez a megállapítás Madeleine Rebérioux történésztől származik. Az időpont szolgáltatja az alapot és adta meg a hangnemet az ellentmondásokhoz (ezek inkább mehökkentők, mint határozottak voltak) azon a vitán, amelyet az ISER (Institut Socialiste d'études et de recherches – Kutatások és tanulmányok Szocialista Intézete) szervezett 1987. március 14-én szombaton a majdnem telt Richelieu amfiteátrumban, a Sorbonne-on.

A Figaro Magazine által szervezett ösztűzzel és a könyvízü termékkel szemben, amely a szörnyűséges vendé-i epizódot mint genocidiumot interpretálja, vagy fel akarja mérni és leleplezni a Forradalom mértéktelen árát, létezik egy „baloldali”, vagy egész egyszerűen köztársasági válasz? Feltették önmaguknak ezeket a kérdéseket az ISER meghívottai?

A hivatalos nézet szerint (a megemlékezésre való megbízás szempontjából) – amelyet elvileg az államfő is oszt – csak a forradalmi eseményeknek az első részét kell megünnepelni – nagyjából 1789-et és a rákövetkező hat hónapot egészen a Föderáció Ünnepeig –, hogy ne kelljen „válaszolni” a terrorra, – ez ellen a legtöbb egyetemi tanár vagy jelen levő személyiség diszkrétan bár, de fellázadt.

Madeleine Rebérioux szerint: „Aki azt hiszik, hogy le lehet szűkíteni a kört 1789-re, azok véleményem szerint azt hiszik, hogy le lehet szűkíteni a Forradalmat, el akarják hitetni, hogy létezik egy elfogadható Forradalom és hogy ennek folytatása már nem az.” „Bizonyos illúzió” 1789 felidézésére törekedni és elzárkózni a folytatás elől, ezt az álláspontot támogatja az író és történész Max Gallo is. Michel Vovelle (A Paris–I. Egyetemén működő Forradalom Története Intézet igazgatója), megkockáztatja még azt a gondolatot, hogy a megemlékezésnek fel kell ölelnie azt az egész évtizedet, amelyik 1789-cel kezdődik, hiszen „a Forradalom folyamat a maga teljességében”.

Jobboldal baloldal ellen? Maurice Agulhon, a Collège de France professzora úgy véli, hogy nem sokat ér, ha a baloldal azt hirdeti, hogy a „Forradalom mi vagyunk”, sokkal inkább „arra kell felhasználni a kétszázadik évfordulót, hogy kiszélesítsük a szándékat a civilizált állampolgárok nagy tömege, akik a jobboldalra szavaznak és néhány ellenforradalmi ideológus és fasiszta, mint ahogy azt háború előtt mondtuk volna” csoportok között.

*Hugues Capet – Jean-Marie Le Pen:
Ugyanez a harc*

Ellenforradalmár, vagy pedig a „keresztény és nemzeti reakció” zászlaja: hogy újra hangoztathassa ezt a becsvágyat, a szélsőjobboldal európai képviselője, Bernard Antony, azaz Romain Marie, vagy pedig csupán egy összefoglaló nével jelölve, Bernard Romain Marie Antony, a március 14–15-én Nogent-sur-Marne-ban általa megrendezett hetedik Francia és Keresztény Barátság Napját a Capet-dinasztia milleniumának égisze alatt óhajtott megrendezni.

„Az építendő Franciaországtól az újjáépítendő Franciaorszáig”; a két napnak e fő jelszava sokat mond arról, hogy milyen helyet jelöl ki a Forradalomnak Romain Marie és ezeknek a napoknak a legtöbb látogatója, akik nemrég még virulens antiszemita megnyilvánulásaiokról voltak híresek.

Az ő számukra, a baloldali nép nagy vezetői és a laikus oktatási hagyomány erről az időszakra csupán „hazugságokat” hangoztatott, erősítette meg újra Romain Marie. Hazugságok, kiáltotta még egy rövid vendéi előadás is, a Hang és Fény, amelyet Jean-Marie Le Pen jelenlétében játszottak el. Hazugságok, magyarázta meg végül részletesen és elsiettett az erős összehasonlításoktól való félelem nélkül (a náciizmus . . .), egy bizonyos Jean Dumont-nak a műve: „Miért nem ünnepeljük meg 1789-et?”, amelyet szétkapkodtak a Francia Barátság második napjának végén.

A Forradalom iránti gyűlölet sokféle formában van jelen a francia katolikus és a szélsőjobboldal hagyományos bástyái mellett. Egyik vagy másik királyi ügynek kedvező szervezete – úgy tűnik, Anjou hercegnek szól a legtöbb rokonszenv – a Francia Barátsági napok nem csorbították meg, Capet Hugo trónralépésének ezeréves évfordulóján, durva tradíciójuk nosztalgikus megvédésekor a régi rendet, a morális rendet, röviden: a rendet.

Capet Hugo: mit keresett ő ebben a galériában? Jean-Marie Le Pen óvatos emlékezésében kijelentette, hogy megbűvölte őt a nagyság, a misztérium, „annak a nagy tekintélye, aki parancsol”, tíz századdal ezelőtt beiktatva a kijelölés és a szentség kettős erejével. De azért nem felejtette el, hogy „Franciaország 1789 előtt született és nem halt meg 1789-ben”.

„Az áldozat ideáljának állandó jelenléte” nevében hidat is tudtak verni, mint például a történész Jean de Viguerie, az első Capet és a forradalmárok által Louis Capet-nek keresztelt XVI. Lajos közt.

Vagy jelentsük ki, mint ahogy azt Bernard Romain Marie Antony teszi az ő sajátos hevületével: „Le Pen-Capet: ki nem látja a hasonlóságot? . . . Jean-Marie, azt hiszem, megérdemled korszakunk hercegének a címét.”

Jean-Marie Le Pen nem tagadja ezt. A tömeg szétoszlik, egymás után énekelve a nemzeti Marseillaise-t és a kevésbé . . . köztársasági „A kékek itt vannak” című dalt. Kétségtelenül meg vannak győződve arról, hogy a Nemzeti Front vezérének szavaival „mindez összefügg valamilyen misztikus kapcsolat által.”

Emmanuel Le Roy Ladurie

89 rejtelvei

(*Les mystères de 89 par Emmanuel Le Roy Ladurie. L'Express, 1986. március 7.*)
(*François Furet: Marx és a Francia Forradalom. Flammarion, 276 p; François Furet: A baloldal és a Francia Forradalom. Edgar Quinet és a jakobinizmus kérdése, 1865–1870. Hachette, 320 p.*)

Kit érdekel manapság Edgar Quinet (1803–1875)? Az igazat megvallva az olvasók többsége számára csak egy név. Furet, aki előszeretettel támasztja fel az elfeledett történetészeket, most életet lehel a „Quinet”-relikviákba.

Az erőszak az abszolutizmus törvényes gyermeke

Quinet egyforma ellenszennel viseltetik a vad terror időszakai (1793, 1794) iránt. . . . Lába megcsúszik a Közjóléti Bizottságot előntő vérfolyamban.

Kategorikusan visszautasítja „a totalitárius öngazolás minden korban ínycsiklandozó krémes tortáját”, azt, hogy az öldöklést a „veszélyben levő haza”, a „nemzeti önvédelem” parancsoló szükségével okoljuk meg.

A hasonló helyzetek a jó öreg történésznek adnak igazat: 1914–18 közt Franciaország egy, még az 1793-asnál is kegyetlenebb háborútól sebezve állt ellent Németországnak és éppenhogy nem mondott le az alkotmányos köztársaság jótéteményeiről.

Kitartva monarchiaellenes rögeszméinél – melyek azonban igazi tisztánlátással ruházzák fel – Quinet a terrorban Richelieu és XIV. Lajos gyakorlatának folytatását látja. Az erőszak az abszolutizmus törvényes gyermeke.

Furet ezekben az elemzésekben kettős portrét rajzol: az örült és a bölcs Quinet-ét.

A lázasan fantáziáló Quinet arcképét, azt az embert, aki egy-egy pillanatban a Hegypárt baloldalára képzelte magát. Földig akarja rombolni a katolikus kultuszt, melyet különben a Hegypárt túlélne hagyott.

Quinet az ész istenének áldoz, kultuszával (groteszk módon) őt magasztalja. Ebből ered a Veszettek iránt táplált rokonszenve is.

Ebből a szempontból Quinet megfelel annak a képnek, amelyet – minden anakronizmusával – „trockistának” mondunk ma, mialatt Soboul iskolájához tartozó kommunista történészek örömet vesznek vissza Robespierre alakját, amely az 50-es évek sztálinista ízlésének is tárgya volt.

Szerencsére létezik egy egészen más Quinet is: az, aki lerombolván a klasszikus jakobinizmust, az 1789-ben született új rend dicsőséges és északmáryozta szakaszát részesíti előnyben. Másképp fogalmazva: Danton és a girondisták elnéző uralmát, azokét, akik az elemi iskolák pozitív hősei maradnak mindaddig, amíg 1920 után, Mathiez, Lefebvre és az ideológiai szélsőbal a pajzsára nem emeli a „terrorista Hegypártiak” alakját.

Furet két könyve néhány évnnyire a bicentenáriumtól lényegi, szerves rendbe helyezi a különböző modelleket, melyeken keresztül a múlt történészei érthetővé, áttekinthetővé tették a szövevényes Nagy Évtizedet (1789–1799).

Van tehát egy ezekre a modellekre vonatkozó „periódusos rendszerünk”, amelyben mindenkit a helyére tehetünk, Quinet, Guizot, Mignet, Buchez, Marx, Soboul koncepcióját egyaránt.

A kétszázéves évforduló – ahogy azt a százéves is tette – egész sor publikált anyaggal szolgál majd: ezek birtokában kitölthetjük a rendszer üres kockáit és nyithatunk újakat.

Claude Gindin

Max Gallo: Nyílt levél Maximilien Robespierre-hez az új piperkőcökről

(Max Gallo: Lettre ouverte à Maximilien Robespierre sur les nouveaux muscadins. Paris, 1986, 152 p.)

Max Gallo írt Robespierre-nek. Választ nem vár, de ragaszkodik ahhoz, hogy mondanóját tudassa velünk. Hivatkozáva azokra a jóházakból való fiatalemberekre, akik thermidor 9 után a forradalmárok hajtóvadászatába kezdtek, Gallo bemutatja Robespierre-nek az ún. „új piperkőcöket”: Pierre Chaunu-t, Frédéric Bluche-t és másokat, akik remek biztonsággal az egyetemi végzettség külfényét öltik magukra. Azt a mázt, amelyet „az Ancien Régime szélsőséges és elszánt hívei a Bastille bevétele óta annyiszor minden oldalról átvizsgáltak”. (45. o.) Általuk a Forradalom egy önmaga felé sodródó sima golyó lett, minden külső kapcsolattól elzárt világ, önnön ereje hajtja előre, s ömön betegségei pusztítják el. Iránya és természete semmiben nem függvénye az elődjének, az Ancien Régime-nek. Fejlődését egyáltalán nem érintették a „külső” beavatkozások – azoknak a politikája, akik a naív lélek számára színészeknek tűnnek: XVI. Lajos, a Franciaország ellen szövetséget kötött Európa, az „arisztokraták”, stb. (99. o.).

Ezzel szemben magyarázatra szorul, hogyan helyezkednek el ezek a jobboldali emberek a francia ideológia mezején. Kölcsönzik eszméiket azoknak, akik majd kétszáz éve a polgári forradalom elszánt ellenségei voltak, de távol álltak attól, hogy visszakívánják a régi rendszert. Azért harcolnak, hogy a Forradalom idején megszületett polgári társadalmat megmentsék. Az ő ellenségük ma mindenekezt a forradalom eszméje.

Nos, ezen a téren Max Gallo velük ért egyet. Nem akar többé forradalmi változást, melyet minden szegyenkezés nélkül a polgárháborúval azonosít. A Forradalom köpönyegébe burkolózva mellesleg lépten-nyomon bevallja, jobb lett volna takarékosabban bánni a forradalommal. „Főként azt ne képzeld, Robespierre, hogy vágyódom a Forradalom után. Ha megmozdul a föld és előtör a láva, elpusztít mindent, ami az útjába kerül. És én azok közül vagyok, akik azt gondolják: a legrosszabb kompromisszum is többet ér, mint a rombolás és a gyilkolás.” (165–166. o.). „A 200 éves évforduló tanulása az, hogy minden áron meg kell őrizni a polgári békét.” (166. o.).

Max Gallo a „piperkőceinél” nem kisebb hévvel igyekszik eltemetni a marxizmust. Visszaél vele – mintha François Furet, „A forradalmi katekizmus” című cikkével (amely 1971-ben az Annales-ben jelent meg) mindent kimondatott volna. „Ezek a Marxot nem is olvasó marxisták (. . .) meggyőződés nélkül alakították át a francia Forradalmat egymást követő állomások sorára” (31. o.) „látták, hogyan dől romba az ő népi-leninista és

jakobinus-bolsevik szövetségükből épült 'közönséges kártyavár' a kritika csapásai alatt" (32. o.). Ez annál is könnyebben ment, mivel a szovjet mítosz kiüresedett, a 70-es években bekövetkezett kommunista pártok csődje és történelmi kreativitásuk végessége a katedrák és levéltári kartonok mögött szigetelte el a 'marxizáló mechanizmus' utolsó képviselőit" (32. o.).

A gondolkodás egész vonulata, melyben a francia Forradalom mindig referencia-ként szolgált és gazdag, komplex és izgalmas művek alkotására ihletett (ilyen például Albert Soboul munkája 1793 sans-culotte-jairól), nos a gondolkodásnak eme egész vonulata torzulást szenvedett és az „automatizmus, a valóságtól elszakított racionalizmus, az absztrakció szintjére süllyedt” (78. o.).

A mintegy tizenöt esztendő alatt nem került sor a marxizmus által felvállalt megújító munkára sem. A marxisták a francia Forradalmat többé nem olyan mérvadó modellnek tekintik, amelytől a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet egyéb folyamatai is értéket nyernek, hanem a kapitalizmus egyetemessé válásának történelmi folyamatában konkrétan résztvevő egyedi társadalmi formációban lejátszódó, specifikus polgári Forradalomnak tartják.

A fenti irányba orientálódott Albert Soboul is élete végén (ezzel a La Pensée 1982. nov.–dec.-i, 230. számában foglalkoztunk), valamint ez a témája a Marxista Kutató Intézet 1987. május 23–24-i kollokviumának is.

Ami Gallo véleménye szerint a francia Forradalomból a mának feltétlenül megtartandó, az bizony ugyancsak csekély ahhoz a valóságos lenyomathoz képest, amelyet a Forradalom a történelemben hagyott.

Gallo szerint eljött az ideje, hogy megvédjük az egyenlőséget, a társadalmi körforgást, az elit rétegek megújulását (164. o.), amelyek mind az „egyenlőség elvében” gyökereznek, amelyből a „Francia Forradalom történelmünk talapzatát emelte” (156–157. o.).

Az „új piperkőcök” az egyenlőség elvével szemben foglalnak állást. Gallo mellette. Magát az egyenlőséget egyikük sem akarja.

Michel Vovelle

Az ideológiáról elmélkedem

(Je réfléchis sur l'idéologie)

(Michel Vovelle a szakterület egyik legnagyobb mestere, műve a „Mentalitások története”. Munkaeszköze a marxizmus. Érdeklődésének fő területe – és ez nem véletlen – a francia Forradalom. Michel Vovelle a Sorbonne-on tanít.)

Minden kutatásban – történelmiben, vagy másban – az olykor elfeledett, gyakran nyilvánvaló, személyes indíttatás érvényesül. Személyes esetemben a kapcsolat nagyon erős munkám két pólusa: a mentalitások és a francia Forradalom története között. Ez az a két téma, amely foglalkozásaim során összekapcsolódik.

A mentalitások története iránti érdeklődés – azt hiszem – generációm sok olyan történészét megragadta, akik a társadalomtörténet diszciplínáin nevelkedtek, és akik ezt

nem tagadták meg, még akkor sem, hogyha másfajta magyarázatra lenne szükség, amely szükséglet, úgy vélem, alapvetően a háború utáni nagy kérdésekhez köthető. Tudatosan vagy sem, egy, a felvilágosodás optimizmusától örökölt eszméből indultunk ki a kollektív öntudatra ébredéshez kötődő haladásból, mely nyílegyenesen és kitérők nélkül egy új világ megszületéséhez vezetett. Szükségességét éreztük annak, hogy kutatásokat végezzünk az ellenállások fontosságáról és az ebben szerepet játszó társadalmi tudat (des représentations collectives) tehetetlenségéről, a hosszú ideig tartó örökségről, egyszerűen a „longue durée”-ről, amely a mentalitások története. A vállalkozás veszélyeiről illúziók nélkül: ez az elmélet misztifikáló lehet, hogyha a mentalitásokról egy önálló regiszttert készítünk, amely saját dinamikája szerint fejlődik. De ellenkezőleg, termékeny területről van szó, ha túl lehet haladni a mechanikus leegyszerűsítéseket, a túlságosan egyszerű magyarázatokat, amelyekbe gyakran akarták bezárni a „vulgáris marxizmust” a karikatúra módszerével. A marxizmus szerint a társadalmi-gazdasági változásokra lenne válasz az emberek megváltozása.

Így cselekedve, úgy vélem, közvetlenül marxista módon elmélkedem az ideológia fogalmáról és funkciójáról: olyan területről, amely egy időben jelenti az elmélet termékenységét és ennek minden területen való elmélyítését.

A francia Forradalom iránti érdeklődésem, az első és látványos tapasztalatom a világ akarati elemekkel való megváltoztatásáról, ugyanehhez az eszmei renchez tartozik: amely ma Franciaországban és másutt is uralkodik, előnyben részesítette a hosszú távú szemléletet, a többszázados fejlődést, még a történelmi mozdulatlanúságba, az időtlenségbe merítés árán is. Tudatosan vagy tudat alatt, itt az a szándék búj meg, hogy kiiktassék a változás, változtatás, a hirtelen változtatás eszményét, melynek a forradalom (száműzve a „patétikus”, a felszínes, mi több, a káros jelenségek körét) a leginkább kiteljesebb megnyilvánulásai. Ebben az összefüggésben a francia Forradalomról való elmélkedés példamutatását és termékenységét tekintve óriási ellenszer. Meg lehet változtatni az embereket tíz év alatt? Hogyan működnek az öntudatra ébredés (és a megtagadás) komplex játéka? Megannyi gondolat magának a forradalomnak a fogalmáról és arról, amit ez ma jelenthet a modern világ keretei között – egyszerűen, mit jelent „forradalminak” lenni 1986-ban –; úgy tűnik, hogy ez a legidősebb kérdés. Holott a kapott új eszmék szintjén azt a gondolatot bontakoztathatjuk ki, hogy minden forradalom, egyfajta fatalizmus miatt csak totalitárius elhajlásokat tud kitermelni. Ezen a területen is, egy dinamikus marxizmus perspektíváját próbálom követni, amely a történelem fényében folyvást megújított kérdésfeltevést jelent a ma problémáit illetően.

Guy Lemarchand

Michel Vovelle két nemrég megjelent művéről

(Sur deux ouvrages récents de Michel Vovelle. Cahiers du communisme, 1986:3.)

Az 1950-es, sőt 60-as években a történetírás főleg abból állt, amit a 19. század végén uralkodó pozitívizmus leginkább becsben tartott és legszívesebben tanulmányozott: politikátörténetből, amelyet az események és a hatalmi intézmények szemszögéből vizs-

gált, és vallástörténetből. Ez utóbbi magába foglalta a tanok leírását, az egyházak belső vitáinak ismertetését és az egyházak kapcsolatainak vizsgálatát a társadalom többi részével, az állammal, a társadalmi hierarchiával és az értelmiségi körökkel. A gazdaság- és társadalomtörténet még csak alakulóban volt, fogalomtárakat és módszereiket alig kezdték el fejleszteni (például a piac, a vállalkozás, a jövedelem, a társadalmi osztályok, stb.). Ekkor kezdték el alkalmazni az adatsorokat tartalmazó forrásokat és a statisztikai eszközöket. Ami a történetírás azon területeit illeti, amelyek kívül esnek az esztétikán, három egymástól elkülönülő részterülettel találkozunk. Ezek közül az első az eszmetörténet, amelyet filozófiai és politikai, valamint társadalomelméleti művek tanulmányozása alkotott, de mindezt a történészek szívesen átengedték filozófia- vagy irodalomtörténész kollégáiknak. Másrészt létezett az, amit a történelmi szintézisek „mindennapi életnek” neveztek, és bizonyos megvetéssel alig néhány oldalon elintézték. Ennek keretében a használati tárgyakra, a táplálkozásra és a lakásra vonatkozó megfigyelést gyűjtötték össze. Mindehhez kapcsolódott még általában egy összefoglaló tanulmány, ahogy mondták, a korszak „pszichológiájáról”, melyet leggyakrabban irodalmi művekből vett empirikus átvételek alkottak, s melyek legfeljebb csak a vezető osztályokról adtak képet.

Az új történetírás

Az 1960-as, 70-es évektől különböző tényezők hatására mélyreható változások játszódtak le a történetírásban: jelentőssé válik az etnológia, a strukturalizmus és a még mindig tartósan jelen levő marxizmus, a hatvanas évek gazdasági növekedéséhez, valamint 1968 májusához kötődő társadalmi és erkölcsi átalakulások kutatása. A társadalomtörténet érdeklődési körébe kerültek ismét a sztereotipizált dokumentumsorozatok és a kvantitatív módszerek, kialakult az igazi mentalitástörténet. . . .

Az úttörők közül ezen a területen az egyik első, Michel Vovelle, az 1650-től 1789-ig tartó korszakra vonatkozóan 2000 végrendeletet, vagyis a jog nyelven íródott magánjogi aktust tanulmányozott át, amelyek provencai-i jegyzői levéltárakban találhatóak. Vovelle célja az volt, hogy rekonstruálja a vallási érzület tartalmának egy részét és ennek több, mint egy évszázados fejlődését. Tehát a természeténél fogva kvantitatív, valaha impresszionista történetírás ma széles körben használ fel fokozatokat képező dokumentumokat és statisztikai számításokat.

Manapság ez a kutatási szektor divattá vált, amely megtölti a történelmi folyóiratokat, és jónéhány fiatal kutatót mozgósított. . . .

Michel Vovelle volt egyike azon tudósoknak, akik a legvilágosabban látták a mentalitástörténet, mint kutatási tárgy korlátait és bizonyos spekulációk veszélyeit. Bőséges életművében két utolsó könyve igen jól illusztrálja az új kutatási terület gazdagságát és annak szükségességét, hogy a történész ne veszítse szem elől a történelem eddig nem tanulmányozott részeit, vagyis azt a kontextust, amely elengedhetetlen az általa megírt tények értelmezéséhez.

Egy különös mentalitás

A *Mentalité révolutionnaire* (Forradalmi mentalitás, 1985) c. művében Vovelle olyan kutatási tárgyat vizsgál, amely előtte alig vagy egyáltalán nem létezett a történetírásban. . . .

Az első felvetődő kérdés: mi is a forradalmi mentalitás valójában, a múltból örökölt, vagy valami új jelenség? A szerző kimutatja, hogy még ha magába foglalja is a múlt vonásait (egalitarizmus, erőszak . . .), számos olyan új alkotóelemet tartalmaz, amelyek a bekövetkezett kivételes politikai és társadalmi helyzet következtében jöttek létre (háború, belső ellenforradalom, a közvélemény bizonyos mozgását előidéz, vagy felerősítő, erős kezű kormány kialakulása).

A forradalmi mentalitás nem a nagy ősökre való emlékezésre törekvő baloldali történések ábrándja, mint ahogy azt F. Furet és tanítványai szeretnék. Hiszen e mentalitás alkotóelemei közül néhány már a 18. század folyamán, 1740–50-től feltűnt, mint a halálgyótró gondolatához való visszatérés és a dekriztianizáció. 1789-től, és különösen 1795-ig, a forradalmi mentalitás főleg tömeggyűléseken nyilvánult meg, amelyek viszonylag spontán kollektív cselekvési tervek szerint zajlottak le, ugyanakkor korábbi társadalmi feszültségeket fedtek fel. Ennek a mentalitásnak az egyik legszembevetőbb jege az erőszak, amely az esetek többségében védekező jellegű volt: az a célja, hogy megvédje a forradalmat a fenyegető arisztokrata összeesküvéstől. A régi felszámolásával is az a szándéka, hogy lerombolja a gyűlölt múltat és ezáltal valóban új rendet teremtsen. Mindezek során nagy jelentőséggel bíró szimbolikával vértezi föl magát (lámpa, lándzsa). E mentalitás új értékeket is hordoz. Ezek közül való a „nép”, amelyet eleinte úgy fogtak fel, mint a harmadik rend harmonikus egységét, azután 1792-ben e fogalom már csak a sans-culotte-okat és a szegényeket foglalta magába, és végül, a thermidor után vált valóban egységes fogalomná. Mint új érték jelenik meg az egyenlőség és a boldogság. A forradalomból megszülető „homo novus”-t a sans-culotte testesítette meg, aki egyenlőségre tör, testvéries, egyszerű, de elég szabad erkölcsű – megengedett az együttélés – és ami iránt elkötelezettséget érez, amellet kitart akár a hősiesség is. 1789 és 1794 között a heroizálás felé hajló tendencia erős volt: megjelenik a legnépszerűbb, vagy a forradalom szolgálatában meghalt vezetők dicsőítése, sőt kultusza: így történt ez még életében Mirabeau-val, Marat-val, Robespierre-vel. Az ebben az időszakban a festészetben uralkodó neoklasszikus művészet atmoszférájában az ügyért való odaadás és optimizmus, valamint saját magányuk érzése tölti el annak a valódi tragédiának a szereplőit, amely maga a Forradalom.

A jakobinus klub, amely részben bizonyos társaságok és egyesületek örököse, a maga 2000 fiókszervezetével és 100 000 tagjával újfajta társas ösztönt alakított ki, ennek alkotói a hazafiság, az egyszerűség és a politikai kezdeményezés akarása. Az ünnepek, akár spontánok, akár a rendszer által szervezettek, ugyanezt a funkciót töltötték be, és egyben a propaganda eszközei is voltak, azonban tartalmuk a forradalom menetével együtt változott. A forradalom, intézményeire támaszkodva, felívelő szakaszában, sőt még a Direktórium elszalasztott stabilizálási kísérlete idején is, bár erőtlenül, az ember legmélyebb lényegéből merített. Az 1793–94-es, a városi sans-culotte-ok és az értelmiségi polgárság által támogatott dekriztianizálás porig akarja rombolni a kereszténységet, de helyébe új vallási képeket és isteneket helyez, mint például az Ész istennőjét,

vagy a Forradalom mártírjait. Az élet keretei felborulnak: a családban lehetővé válik a válás, teret hódít az örökség egyenlő elosztása, fejlődik a fogamzásgátlás, a feminizmus megteszi első félénk lépéseit, a mindennapi életet megváltoztatják az új naptár, a méterrendszer és az inflációhoz kapcsolódó zavaros körülmények. A forradalmi értelmiség szerint a lelkeket meg kell szabadítani a halál kínzó gondolatától és akár hisznek a túlvilágban, akár nem, a halál szertartását a végsőkig egyszerűsítik.

A forradalom ismeretlen költője

A Théodore Desorgues (1985) c. művében Vovelle az általánostól halad a különös felé; megírja egy kivételes és máig alig ismert hős életrajzát: a költőt, aki himnuszt írt a Legfelső Lényhez, amelyet a Robespierre által elrendelt II. év prairial 20-i ünnepen énekeltek. Desorgues műveiből csak egyes részleteket közöltek eddig. . . .

A költő egy új értelmiség képviselője, aki a Forradalomnak köszönhette előrejutását. Műveiben új témákkal felelt a mindenki által megélt és rendkívüli eseménynek következtében felkelt tömegek mozgalmaira és új törvényeire. Az új rendszerhez nemcsak a karrierje miatt kötődött. Ez megfelelt származásának és minden bizonnyal tisztán személyes kalandvágyának is. Vovelle könyvét Desorgues családjának részletes tanulmányozásával kezdi, majd ebből von le következtetéseket. Desorgues élete nem más, mint az Ancien Régime idején egy félig elvetélt társadalmi felemelkedés története. . . .

Egy dialektikus észrevétel

Vovelle-nek e formai tekintetben igen különböző két könyvében közös orientációk lehetnek fel, amelyek jellemzőek mind a szerző módszerére, mind a mentalitástörténet-kutatás mai irányaira nézve. Ne feledjük, hogy Vovelle Albert Soboul követője is a Sorbonne-on, és számos művét szentelte a Forradalom tanulmányozásának. Vovelle, mielőtt saját kutatásait ismertetné, először mérleget készít már meglévő ismereteinkről és a tárgyalt témáról folyó vitákról. Például lezárja – kvantitatív értelemben – a népesség politikai mozgósításának mértékéről szóló vitát: a felnőtt férfiak 5–10%-a volt tagja a Népi Társaságoknak, másrészt felveti számos kortárs passzivitásának és a történelmi esemény szempontjából vett marginális társadalmi csoportok meglétének kérdését. Hasonlóképpen mindig gondolja van arra, hogy jelezze azt a gyakran felgyorsuló fejlődést, ami a forradalom tíz éve alatt bekövetkezett. Így kitűnik, hogy bizonyos értelemben a Forradalom, az elfogadott kifejezést használva, blokkot, azaz egységes egészet alkot: polgári jellegű, elsősorban az egymást követő vezetők társadalmi összetételét és tartós eredményeit tekintve, sőt a Terror epizódja, amelyet a túlélés szükségessége és a különféle ellenforradalmaktól veszélyeztetett vívmányok védelme indokolt, elkerülhetetlen következménye – és nem kisiklása – az 1789–91-es megalkuvó szakasznak. A direktórium pedig egy liberális és plutokratikus rend megteremtésének kísérlete, amely meg fogja könnyíteni a kapitalizmus fejlődését. De az előtt a stabilizáció előtt, amelyet a Konzulátus megvalósított, a forradalom előre megfogalmazott terv nélkül fejlődött, mindazon nehézségek és ellenállás ellenére, amelyeket reformjai, újításai váltottak ki. Osz-

tályok hallgatóságos szövetségei kapcsolódnak egybe és bomlanak szét, mint ahogy ezt az erőszak formáinak átalakulásai és a jakobinus klub változásai tanúsítják – emlékezett erre bennünket Vovelle. Eközben, és ez a forradalmi mentalitás egyik legizgalmasabb nézőpontja – nem mulasztja el felidézni azokat a vitatémákat, amelyek általában a francia politikai sakktabla jobb oldaláról indultak ki, és amelyek a Forradalom interpretálása során állandóan felmerülnek. Így a tömegek szerepével kapcsolatban, felidézi a durkheimi és Charcot-i fogantatású szociológia téziseit, amely a tömegekben egy kollektív lényt lát, kinek biológiai szervezetre jellemző mechanikus reakciói vannak, és akít néhány sötétben megbúvó összeesküvő könnyedén manipulál.

A mentalitástörténetet, mint új és rendkívül lényeges tudományágat illetően Vovelle művei egyben bizonyos módszertani tanulságot is hordoznak. A Desorguesban Vovelle tulajdonképpen meghatározza az individuális és a kollektív közötti kapcsolat lényegét, kifejti mindazt, ami ugyan közhelynek tetszik, de az irodalmi életrajzok szerzőinél mégsem tűnik ki mindig világosan. . . .

Vovelle hasonló szememben hangsúlyozza a mentális és a kultúra között meglévő kapcsolatot. Ebből a szempontból meglepő látnunk, hogy az ő marseillei-i sans-culotte-jai mennyire hasonlítanak a párizsiakra, a kommunikációs csatornák fejletlensége ellenére, ami gátolja az egynemű kultúra kialakítását. Desorgues életrajza megmutatja, hogy mennyire változatosaknak kell lenniük a mentalitástörténet módszereinek. Ez a könyv tulajdonképpen esettanulmány, amely a csoportról szóló átfogó elemzéseken túl és ezek segítségével megragadhatóvá teszi az egymással küzdő meghatározó tényezőket és a konkrét helyzetek változatoságát. Mindezek sokkal kevésbé látszanak tisztán a társadalomról szóló átfogó munkákban. De az életrajzi tanulmány csak a kollektív környezetre és a mennyiségi mutatókra épülő kutatásokra vonatkoztatva ad teljes értékű magyarázatot, ez elemzésének feltétele.

Következőképpen felvetődik a mentalitástörténet és a társadalomtörténet közötti kapcsolat problémája. Vovelle többször óvta a történészeket az egyes legújabb mentalitástörténeti munkákban fellelhető felfogástól, amely nem más, mint a tudós által kitalált „légpárnán nyugvó mentalitás”. A régi pszichologizmus és az irodalmi klasszicizmustól örökölt „emberi természet”-fogalom hatására, amelyet mint egy változatlan entitást fognak fel és amelyet újabban a strukturalizmus és az amerikai kulturális antropológia fejlesztett tovább, létezik egy olyan irányzat, amely a mentalitásban évszázadokon át viszonylag állandó sémák konglomerátumát látja, amelyek meglehetősen függetlenek az őket hordozó társadalmi struktúráktól. Ezáltal a mentalitástörténetet elvágják a társadalomtörténettől, így saját magát magyarázza, ugyanakkor a longue durée keretében az egyetemes történelem jó részére is magyarázattal szolgál. Vovelle, éppen ellenkezőleg, megmutatja, hogy a látszólagos változatlanságon túl minden korszak és minden társadalom újból feldolgozza a múlt szellemi és kulturális örökségét. Ha az 1793-as dekrisztianizációs hullám formailag a zűrzavar régi alakjában jelentkezik, tartalmilag különbözik az Ancien Régime-beli dekrisztianizációtól. . . .

Végül Michel Vovelle magyarázataiban egy igen fontos vonás jelenik meg: a dialektika és ennél fogva a mozgás iránti érzék, amely átfogja mind a hosszú távú fejlődést, mind a rövid tartamú alakulatokat. Ezen keresztül Vovelle hangsúlyozza a valóság teljes gazdagságát a pszichológia területén: Desorgues-nál a tudós és a népi műveltség együttélésének ellentmondásos komplexitását, vagy a forradalmi vallásokban meglévő múltbeli

és új elemek keveredését. A számos faktor együtthatása magyarázza azt is, hogy a társadalom szélére szorult városi szegénység ugyanazon rétegei hol a forradalmi aktivitás felé, hol az ellenforradalom felé fordulnak, és hogy a királpárti Vendée paraszt harcosai között ugyanaz a heroizációs tendencia figyelhető meg, mint ami a forradalmat támogatók oldalán tapasztalható. E hősiesség egyaránt eredménye a kegyetlen háborúnak, egy életbevágóan fontosnak tartott ügyért való lelkesedésnek és egy régi vallásos alpnak. És annak ellenére, hogy létezik ez a közös elem, a sans-culotte-ok és vendée-iek beszédeinek és terveinek nem ugyanazok az indítókai és céljai: a két magatartás közötti részleges hasonlóság nem jelenti természetesen azt, hogy közöttük teljes azonosság lenne.

A politika és a kultúra színpadán harcoló színészek közötti hasonlóságokon és különbségeken túl, a történeész számára az jelenti a legnehezebb feladatot, hogy feltárja a társadalmi formációban meglévő ellentmondásokat és a benne végbemenő átalakulásokat, vagyis hogy megragadja a társadalmi formáció dialektikus mozgását. A dialektikus érvényesülést még a marxisták közül sem használja senki spontán, ehhez sok munka és óvatosság kell. Michel Vovelle két utolsó könyvében erre ad szép példát.

Claude Mazauric

Ideológia és történelem

(Ideologie et histoire. La Pensée, 1986. szeptember–október.)

Elisabeth Guibert-Sledziewski utolsó könyve (*Idéaux et conflits dans la Révolution française. Études sur la fonction idéologique. – Esmék és konfliktusok a francia Forradalomban. Tanulmányok az ideológiai működésről. Méridiens-Klincksieck. Paris, 1986.*) megérdemli, hogy úgy üdvözöljem, mint egy stratégiai fontosságú művet: annál is inkább, mert olyan légkörben jelent meg, amelyet a történelem racionalista koncepciója ellen indított hadjárat és a marxizmus kizárásának szándékai jellemeznek, ami ellen pontosan E. Guibert folytat üdvös harcot. . . .

Elisabeth Guibert könyvének fontossága a tanulmányozott téma gazdagságának és ugyanakkor kritikus és építő szellemű megközelítésének tulajdonítható. A téma gazdagsága? A kifinomult didaktika, amely a francia Forradalom növekvő mozgalmaiban a társadalmi harcokat, a politikai magatartásokat és a nagy „ideákat” összekapcsolja, amelyek megosztják és magával ragadják a közvéleményt. A szerző megközelítése? Határozottan koncepciózus és kritikus, mint ahogy az elvárható egy jó eredetű filozófiától, de ugyanakkor igen figyelmes és ügyes a helyzetek leírására, dokumentumok és események elemzésére, az olyan szövegek aprólékos olvasására, amelyekre az ő elméleti gondolkodása és gnoszeológus vállalkozása épül. A társadalomtudomány kutatójának mesterségbeli fölénye itt megkettőzi és kiegészíti a filozófus némelykor zavaró virtuozitását. Mindez egy olyan művet ad nekünk, amely fontos vitát rekonstruál – ugyanakkor újra indítja azt –, amelyet a hatvanas és hetvenes években folytatott mozgalmas viták előtérbe állítottak. E. Guibert ezen az úton kötelezi el magát, meggyőzve bennünket, hogy olvasói és intellektuális erőfeszítéseket tegyünk, amely időt fog igénybe venni, de amelyért a ragyogó toll és a szerző túlságosan tömör gondolatának felidézése kárpótolni fog. És nem

tudnánk, ilyen könyv előtt, a helyzetnek megfelelő ismertetést, vagy udvarias megegyezést megfogalmazni: ellenkezőleg, ösztönözni kell az olvasót, hogy felmérje a javasolt demonstrációkat és hogy saját maga elmélkedjen az érintett problémák lényegéről. . . .

Égészen más az ötven oldalon keresztül leírt helyzet, amelyet a dauphiné-i parasztok és főurak kapcsolatának szentelt a 18. század folyamán egészen az 1789 augusztusi és 1790 márciusi, a feudális jogok eltörléséről szóló rendelkezések első szakaszáig. Kiszélesítve előző könyvének bizonyos bevezetőit (A francia Forradalom ideológiai útjai, 1976), a szerző itt az antifeudalizmusra vonatkozó elemzését fejleszti tovább, a dauphiné-i parasztok tiltakozásának gondos tanulmányozása segítségével. Brangues és Montferrat községei, panaszokkal együttl, amelyeket meglepő méltósággal és pontos fogalmazással adtak elő kizsákmányolásuk feltárásának elszántságával, és végeredményben nagy reménységükkel, méltóak arra, hogy minden gyűjteményben szerepeljenek, ahol megjelenik a forradalmi tudat lendülete 1789 előestéjén. Elisabeth Guibert hosszasan idézi e két mezőváros szövegeit, mégpedig Montferrat választát arra az 1784. október 4-i, a meghatalmazott által felfektetett kérdőíven, amely sokat mond a dauphiné-i parasztok osztály-szempontú politikai választásának okairól (109–112.).

Ebből az „in situ” hosszú elemzésből három következtetést lehet levonni. Először is azt, hogy az ideológiai funkció első hatása elősegítette a „politika átmenetét a társadalmi elképzelés és a tényleges cselekvés között”, vagyis kifejezi a szubjektív képviseletet (ez adott esetben mítosz, sőt mi több, illúzió alakját ölti), a társadalmi kapcsolatok és a cselekvés objektívitásával (122–123.). Másodszor pedig a könyv megmutatja, hogy az ideológia mindenütt jelenvalósága („a mindenütt-jelenvalóság próbája”, 124.) lehetővé teszi a „kispolgári előkelőségek” döntő politikai rétegének, hogy egyidőben élje át az Ancien Régime elleni tiltakozást a lázadó parasztokkal való szolidaritás értelmében, miáltal „mérésélt”-nek hitt előadást tart a hatalmon levők hasznára. A „Félelem Dauphiné”-ben című P. Conrad könyv újraolvasására alapozva, amelyet már Georges Lefebvre felhasznált, ennek a fejezetnek a harmadik következtetése megmutatja nekünk azt a kispolgárságot, amelyik a „visszafojtás tendenciája”, és az „oktatás tendenciája” (131. o.) közötti dilemmából csupán egy politikai program elkészítésével talál kiutat, ez utóbbi e korszak valódi újjátása. „Egy polgári keret kutatása egyesek számára a beleegyezés, amelyet mások pedig kieroszakolni hagynak, mindezek politikai gyakorlatok.” (133.). Az ideológiai funkció közvetítő szerepet játszott egy stratégiai politika kidolgozásában, amely úgy rendel meg, hogy a teljes francia Forradalomná váljék. Semmilyen következtetés (melyet zárójelben igen közel érzek azokhoz, amelyek közeli kutatásaimban hatással voltak rám), nem tűnt olyan meggyőzőnek, mint éppen ez. Elisabeth Guibert erről másképpen, szellemesen fejezi ki magát: „a beszédek azért vannak, hogy elmondják őket és nem azért, hogy meghallgassák”. . . .

Ennek az ismertetésnek a végén két kérdést kell feltennem Elisabeth Guibert könyve és tézisei körül és megállapítani egy dolgot. A megállapítás az, hogy a könyv, és a módszer nem fog tetszeni mindenkinek: s ezen nem fogunk meglepődni. . . .

Ami a kérdéseket illeti:

1. Ha az ideológia poliszémikus karaktere miatt az ideológiai funkció teszi lehetővé a politikába való átmenetet, azt, ami a társadalmi viszonyok valódi mozgalmában egy szövetséges és tömörítő politikai stratégia megformálásával fejeződik ki, a társadalom-

átalakító gyakorlat megvalósulásával; vajon nincs-e helye „az ideológiai funkció dinamikus funkcióján” túl, magának az ideológiának is a megismerésére? Ez a lehetőség, bár ezt E. Guibert kifejezetten visszautasítja, nem vonta maga után meggyőződésemet, a szerző minden szenvedélyessége ellenére sem, annak az erősítésnek dacára sem, amelyet úgy tűnt, hogy értelemszerűen megtalált az archeológiai koncepcióban, Foucault-tól átvéve, hogy elkerülhesse az „értelem” híres kérdését. . . . Ez a kérdés egy másikat von maga után. . . .

2. A jogos, sőt nagyon is szükséges visszautasítás az ideológiai felépítmény minden topológiai bemutatására, nem jár-e azzal a kockázattal, hogy a marxizmus színlelt kételkedéssel való meghaladásának ürügyén összeköti a valóság ugyanazon szintjén az örökös változás és alkalmazkodás állapotában levő képviselőket, pontosan azért, mert poliszimékusak és politikailag célszerűek („ideológiai funkció”). Másrészt, mert szükség-szerűen lassúbb mozgású a termelőerők és a termelési/újratermelési viszonyok valósága, melyek meghatározottságuknál fogva a *longue durée*, vagy egy még hosszabb, az anyagi struktúrák Braudel-i időtartamának részét képezik? Megkockáztatnám azt – ez egyébként jogosult, még ha kiszámított is –, hogy megnyissam az utat egy hipotézishez, amely paradox, egy az „ideológiáról” folytatott beszélgetésben, eljutni az „ideák” kategóriájához egy idealista megközelítéstől, mint a történelem *deus ex machina*-ja?

Egyszerű és befejző kérdések, amelyeknek hatása az, hogy még egyszer megerősítjük érdeklődésünket és fontosságát annak a könyvnek, amely Elisabeth Guibert-Sledziewski kivételes minőségű művéről tanúskodik.

Elisabeth Guibert-Sledziewski

1789 ma

(1789 aujourd'hui. L'Humanité, 1987. március 20.)

Vitánk középpontjában két kérdés áll:

- Mi az 1789-es forradalom időszerűsége a mai francia társadalomban?
- Mit adnak a történészek, filozófusok és a forradalmi korszak szakértői ahhoz, hogy felmérhessük ezt az időszerűséget?

Az 1789-es forradalom a haladás üzenetének hordozója, amely még a ma polgáraihoz is szól. Két évszázad alatt sok minden megváltozott. Az általunk ismert Franciaország alig hasonlít arra, ahol az első nemzetgyűlés összeült, ahol eltörölték a feudális jogokat és ahol a guillotíne működött.

Azonban számunkra is jelen van a forradalom, méghozzá kettős értelemben.

Először is azért, mert programja, amely nem fejeződött be, sőt más irányba fordult, távolról sem valósította meg minden célkitűzését: még mindig várjuk a szabadságot, még mindig várjuk az egyenlőséget. Egyenlőség nélkül a szabadság részleges marad. Egy félig telt pohár, a legkiszákmányoltabbak számára teljesen üres. Egyenlőség nélkül a szabadságnak nincs belső tartalma. Ahhoz, hogy szabadok legyünk, kell, hogy legyen mit kezdenünk a szabadságunkkal.

Másrészt, kétszázadik évfordulója előestéjén, példa nélküli becsmérlési kampány sújtja a forradalmat Franciaországban. Példa nélküli, mert ez nemcsak azoknak a műve, akik mindig is a Sátán alkotását látták benne. Manapság a baloldalinak mondott értelmiség bizonyos csoportja egyre inkább ellenforradalmi álláspontot foglal el, '89 hibáit alig látja, és minden bűnért '93-at okolja.

Nekünk, akik a Forradalom történetét és eszményeinek keletkezését tanulmányozzuk, meg kell mutatnunk azt, hogy miért volt szüksége a hatalom megragadása végett arra, hogy egyes eszméket felhasználjon, másokat pedig elítéljen, mégpedig azokat, amelyeket a jelenlegi politikai és társadalmi harcokból igyekeztek kizárni. Meg kell értenünk továbbá, hogy miért keltenek annyi félelmet ezek a soha meg nem valósult ideálok, a forradalmi örökségnek ez a mindig visszaszorított része. A haladó gondolkodás lefékezéséről van szó, egy a válság által demoralizált Franciaországban? A reakció idegességéről az egyenlőségre törekvés égető szükséglete miatt? A diagnózis nem egyszerű, kell hozzá mind a forradalom történelmi tétjének pontos felmérése, mind pedig a társadalmunk fejlődése iránti érdeklődés.

De van-e jogunk az 1987-es Franciaországgal foglalkozni? Nem az-e a mi munkánk, hogy az 1789-es Franciaországról írjunk? A múlt és a jelen közelítése nem gyanús-e, nem annak-e a jele, hogy nem vagyunk tárgyilagos kutatók, hanem egyszerűen olyan emberek, akik azért merítenek a múltból, hogy politikát csináljanak belőle és újjáírják a történelmet napi politikai szükségletek érdekében?

E kérdések túl gyakran merülnek fel, akár maguk után választ, akár durva vádakat vonva, hogysem ne foglalkozzunk velük. Világosan kell tehát beszélnünk.

A Forradalom üzenetének megerősítése egyáltalán nem jelenti azt, hogy leegyszerűsítő képet adjunk róla, ellenkezőleg, elemeznünk kell minden dimenzióját és valamennyi ellentmondását. A forradalom aktualitásának elismerése nem követeli meg azt, hogy történetét épületes legendává egyszerűsítsük, ahol a jó haladáspártiak győznek a hitvány reakciók felett, hanem annyit jelent, hogy a forradalom komplex valóságának minden mozzanatát integráljuk azért, hogy jobban megértsük bizonytalanságait és befejezetlenségét.

Kizárólag a francia Forradalom részletes tanulmányozása teszi lehetővé, hogy megragadjuk az eseményekben megnyilvánuló intellektuális logikáját. Csakis ez jogosít fel arra, hogy hűen ítéljük meg időszerűségét. Ez megengedi és megköveteli az ilyen közelítést, hiszen a francia Forradalom logikája éppen az, hogy nem találtuk meg a forradalom által kétszáz éve elindított folyamatok minden történelmi tanulságát.

A kommunisták és a francia Forradalom kétszázadik évfordulója

(Les communistes et le bicentenaire de la Révolution Française, Comité central du PCF. 1987. április 6. L'Humanité, 1987. április 9.)

I. A bicentenárium tétje

1789 kétszázadik évfordulójáról való megemlékezés szenvedélyes eszmei összeütközések tárgya és méginkább az lesz az eljövendő hónapokban; nem csupán arról, hogy mi

volt a francia Forradalom, mi a helye az újkori történelemben, mi az egyetemes jelentősége, de a kortársi nagy tettekről is.

Egy „forró téma”

Ez nem új dolog. Kétszáz éve, hogy az 1789-es forradalom, Michel Vovelle szavai szerint, „forró téma”. Egy olyan „nemzeti konszenzus”, amely nem minden kétértelműség és képmutatás nélkül jelenti a Függetlenség Napját az Egyesült Államokban, gyakorlatilag sohasem valósult meg az 1789-es forradalom esetében.

Ez a tény nem meglepő. A francia Forradalmat, amely a feudális és arisztokratikus társadalom korlátjait döntötte le, legfőképpen a népi mozgalmak és harcok jellemezték. (. . .) Ezért a francia Forradalom örökségét – a politikai demokrácia és a modern nemzet megalapítója, a népek progresszív értékeinek és emancipációjának hordozója, Ernst Labrousse kifejezése szerint valóságos „megelőlegezések ideje” – azok követelhetnék magukénak az uralkodó osztályokkal szemben – parasztok, „sans-culotte”-ok, munkások –, akik maguk voltak a Forradalom szereplői, bár nem a fő haszonélvezői.

Végig a múlt században ezek az összecsapások jórészt azokkal a harcokkal fonódtak össze, amelyeket a köztársasági rendszer tartós bevezetéséért vívtak.

Ezek a harcok új erőre kaptak és új méretet öltöttek a 19. és a 20. század fordulóján, amikor – a burzsoáziával szemben, amely a francia Forradalmat egy lezárt múlt egyszerű emlékévé akarta dermeszteni – a munkás és forradalmi mozgalom megérlelte azt az eszmét, hogy csupán egy másik forradalom adna esélyt egy olyan társadalomba vetett reménynek, melynek célja „a közös boldogság”.

Az új társadalmat meghirdető Kommüntől Guesde és Jaurès vitájáig, az októberi forradalom győzelme által keltett vitáktól a Népfrontig, az Ellenállástól a Felszabadulásig, a munkásmozgalomban szüntelenül szembesült az 1789-ből származó értékekkel és modellekkel, azzal a kettős szükséglettel, hogy megragadja a francia burzsoázia által egyre inkább elvetett örökséget és véghez vigye ellentmondásainak forradalmi túlhaladását ugyanolyan léptekkel és a jövő nevében. . . .

Ez az összefüggés nyújt új heveséget a hagyományos szembeszegülésnek az 1789-es forradalom körül két évszázad óta és ez teszi a két évszázados megemlékezést elsődleges politikai és ideológiai tétté.

A rágalmazási hadjáratról . . .

A politikai reakció és a társadalmi konzervativizmus bajnokai már hosszasan nekiálttak. Ime már hónapok óta valóságos rágalmazási hadjáratot indítottak a francia Forradalom ellen az olyan reakciós ideológusok, mint Louis Pauwels a Figaro Magazine-től, Pierre Chaunu és Yves Durand, Jacques Chirac tanácsadói, vagy a jobboldal olyan borszorkánykonyhái, mint az „Óra Klub”.

Hallgassuk őket egy percig. Pierre Chaunu szerint az 1789–1799 évtized „történelmünk legfeketébbje” lenne, „egy mesébe illő visszaesés”. Ugyanő hirdeti: „Ha sohasem volt írásos parancsa Hitlernek a zsidók kiirtásáról, birtokunkban van Barrère-é és

Carnot-é Vendée-t illetően. Különböznél ahányszor elmegyek a Carnot-gimnázium előtt, köpök egyet”. Egy lépés van hátra, amelyet Claude Lefort hamar meg is tesz, hogy kifejthesse: „A francia Forradalom terrorjában felfedezzük a modern terrorizmus mintáját.” És a Figaro rálicitál: „Az első Gulag feltalálói 1793–1794 terroristái”.

Ez a kis gyűjtemény elegendő a jobboldal szélsőséges új vulgataszövegének kifejtéséhez: a francia Forradalom a nemzeti hanyatlás korszaka lenne, minden totalitarizmus mintája, a „gulagé”, a terrorizmusé, röviden az abszolút rosszé. Számos műben kifejtve, aprópénzre váltva a tömegkommunikációs eszközök és az olyan hetilapok által, mint a Figaro Magazine, a Le Point, de még olyanok is, mint a L’Événement du jeudi vagy a Nouvel Observateur, ez a lidércnyomásszerű kampány arra spekulál, hogy ismeretlenség övezi azt, mi is volt valójában a francia Forradalom, hogy visszaszoríthassák a demokratikus öntudatot és lejáráthassák a történelmünkben gyökerező haladó értékeket, hogy megcsonkíthassanak minden elszántságot, amely a társadalmi rend megváltoztatására és egy valódi modern demokrácia kibontakoztatására törekszik. A reakció erői így támadják az örökséget, hogy elszegényítsék és lefegyverezzék az élőket.

... egy konszenzus kereséséig

Ez a kísérlet, hogy a vádlottak padjára ültessék a francia Forradalmat, természetesen folytatódni fog az elkövetkezendő hónapokban, de úgy, mint egy kifinomultabb kampány és főként a mai politikai realitásokhoz jobban hangolva.

Edgar Faure, aki Michel Baroin-t helyettesíti az 1789-es bicentenáriumi testület élén, megadja az alaphangot: a megemlékezésnek alkalomnak kell lennie „egy, a Forradalomról kialakított konszenzus” kereséséhez. „A francia Forradalom egy évszázados évfordulóján, – állítja a Figaro-nak adott interjújában –, még nagyon sok antagónizmus létezett. Ezzel szemben ma, úgy gondolom, hogy széles konszenzust találhatunk az 1789-es események és az Emberi Jogok deklarációja kapcsán”.

A Le Monde által feltett kérdésekre, amelyek a köztársasági elnökkel való találkozásra vonatkoznak, E. Faure pontosítja ennek a konszerzusnak a tartalmát: „Mitterrand úr gondterheltnak tűnt – s osztom véleményét –, hogy kerüljük el a felesleges polémákat arról, hogy tulajdonképpen jó, vagy rossz volt forradalmat csinálni. Nekünk most le kell vonnunk a tanulságokat. Ezeknek a tanulságoknak egyike egy nagy francia kibékülés. Most arra van szükség, hogy Vendée leszármazottai és Valmy harcosai ráébredjenek arra, hogy valamennyien feláldozott emberek voltak, a nemzeti és az emberi érdekek áldozatai. El kell most érkeznünk ehhez az összekapcsolódáshoz, ehhez a kiengesztelődéshez, a jelentős majdcsaknem egyházi értelmezésében, és ahhoz az eszméhez, hogy végezzünk a jobb- és baloldal szembeállításával, amely két áthatolhatatlannak tűnő táborrá változtatja át Franciaországot.”

Láthatjuk tehát azt a két nagy témát, melyet a kétévszázados évfordulón fognak kifejteni.

A francia Forradalom csírátlantott víziója

Mindenekelőtt a francia Forradalom egy megédesített ünneplése arra törekedne, hogy egymásnak háttal fordítsa a szélsőségeket: az egyik oldalon a terror Chaunu vágású ingerült ellenségeit, a másikon a kommunistákat, akiket úgy mutatnak be, mint sztálinista jakobinusokat. Az előzők szélsőségeinek visszautasítása ürügyül szolgál arra, hogy eltűnőssék azt az óriási, igazi tudásanyagot felölelő munkát a Forradalomról, amelyet a marxista történészek valósítottak meg. A bűvészműtárvány igen jól sikerül Max Gallonak, aki megengedte magának azt a fényűzést, hogy megvédje Robespierre-t az új royalista piperkőcökkel (muscadins) szemben. Ily módon szembe helyezték azt az áldást, amelyet a nép nélküli 1789-re adtak, egy lélek nélküli 1793 bevádolásával, el szándékoznak választani a „liberális” tiszta búzát a népi konkolytól, lerombolva egyúttal a forradalmi folyamat eredetiségét, különlegességét és összetettségét. Mindezt egy nyugodt, konzenzussal teli felfogás érdekében egy olyan francia Forradalomról, amely többé már nem lenne fontos.

Ezt az irányvonalat a jobboldal számos frakciója és a Szocialista Párt is követi, amely miután hosszú időn át François Furet tételeihez igazította lépteit, most már radikálisan elfordult Jean Jaurès örökségétől. Mindez nem zár ki bizonyos szereposztást. A L'Événement du jeudi a francia Forradalomnak szentelt különszámában a mai politikusokat a 1793-as Konvent félkörébe helyezi. A kommunista vezetők mind a babeufisták közé lettek besorolva, Jospin vagy Mexandeau lehetnének Robespierre; Laignel Marat; Mermaz Collot d'Herbois; Chevenement Carnot; Joxe Saint-Just! Azt szeretnék, hogy eltűnjünk a Forradalom ilyen újraolvasásakor napjaink kised politikai játékaiknak ágyúlóvái szerint.

A Forradalom nem lesz többé kérdéses

A Forradalom ilyen csírátlantott felfogását magának a változtatás eszméjének, a forradalomnak a megkérdőjelezése kíséri, amelyet ugyanakkor perverznek, veszélyesnek és végül is szükségtelennek mutatnak be. És itt Edgar Faure szintén világos kártyákkal játszik a már idézett Figaro interjúban: „Egy forradalom nem szükségszerűen véres. De elkerülhetetlen, amikor át kell törnünk a zártságot, amikor ki kell törnünk egy zárt társadalomból, hogy egy nyitottba érkezhessünk. 1789-ben sajnálatos módon a Forradalmat nem lehetett békés úton véghez vinni, testvégyilkos körülmények között zajlott le (de megjegyezném, hogy a forradalom első szakasza erőszakmentes volt). Ma egy nyitott társadalomban élünk egy jog-társadalomban, 1789-es elődeink újító erőfeszítéseit tehát békés, egyeztetéses úton tudjuk véghez vinni. Ajánlatos a fejlődési folyamat. És azt hiszem, hogy ma már mindenkinek békésen kell 1789-hez viszonyulnia. A forradalmi szakítás többé nem szükségszerű. Az a félreértés, amelyet hosszú ideig magának vallott a marxizmus (a mennyiségi állapotról a minőségbe való átmenet elméletével), többé már nem lehet kérdéses.” Minden kérdés ebben rejlik.

Ezeknek az irányvonalaknak támogatására jelentős eszközök lesznek kifejlesztve. Politikai és ideológiai szinten, mint ahogy azt láthatjuk számos könyv felgyorsított megjelenésével, a heti folyóiratoknál a bicentenáriumnak biztosított terjedelemmel, vagy az-

zal, ami már gyakorlatilag készülében van a nagy audio-vizuális tömegkommunikációs intézményekben. A kormány részéről, amely nagy kezdeményezésekre készül, mégpedig 1789 jelentős dátumai kapcsán: május 5.: a rendi gyűlés összeülése; június 20.: a Labdaház-i eskütétel; július 14.: a Bastille bevétele; augusztus 4.: a kiváltságok eltörlése; augusztus 26.: az Emberi- és Polgári Jogok Nyilatkozata. Ezt a hivatalos naptárt egyébként teljes mértékben az a szándék jellemzi, hogy leszűkítse a kétévszázados évfordulóról való megemlékezést csupán az 1789-es évre. Végül is a jobboldaltól a Szocialista Pártig minden politikai erő készülődik az eseményre.

Támadó szellemben

Ily módon jobban le tudjuk mérni a francia Forradalom kétszázéves évfordulójának tétjét. A nagypolgárság arra számít, hogy ezt az eseményt felhasználva politikai terveinek fontos részét fogja megvalósítani. Erre az alkalomra nagy erőfeszítéseket fog megtenni, hogy megkísérelje újraformálni népünk történelmi emlékezetét egy ilyen központi kérdésről és hogy folytassa a progresszív és forradalmi értékek felszámolására törvő vállalkozások, a francia identitás lerombolását, hogy lejárassa a társadalmi átalakítás egész perspektíváját.

Pártunknak tehát fel kell készülnie arra, hogy egyesítse erőit és aktívan részt vegyen a kétszázadik évforduló körüli eszmék csatájában, hogy ellenállhasson ennek a nyomásnak. Annál jobban fogja ezt megtenni, mert ez az újító politikai célkitűzés nevében fog történni, amelyért harcunkat folytatjuk.

Ebben a határozottan támadó szellemben közelítjük meg 1789 bicentenáriumát.

II. Az eszmék nagy csatája

Minden azt mutatja, hogy gyorsított ütemben kell felkészülnünk az 1789-es két-százéves évfordulóra. Okunk van rá, hogy optimisták legyünk.

Valóban létezik a népi tudatban a francia Forradalomhoz való ragaszkodás, amely hogy elterjedt legyen, nem nélkülözi az alapokat. Az örökség folyamatos időszerűvé válása és a burzsoázia szüntelen nyomása nem törte meg a demokratikus öntudat szerves összefüggését az alapító forradalommal. Valahol népünk kollektív tudatában, 1789 úgy él, mint a jövőbe vetett bizalom üzenete, táplálja az igazságosság és a szabadság szükségletét. Mi is, mint forradalmi párt, hozzájárultunk ennek az örökségnek a kimunkálásához.

Ez is oka annak, hogy a jobboldal, amely retteg a Forradalomtól, úgy fog róla megemlékezni, hogy egyúttal megrágalmazza azt, és hogy a Szocialista Párt, amelyik kételkedik benne, úgy fogja megünnepelni, hogy egyidejűleg igyekszik megszelídíteni. Csupán mint párt, mi egyedül de sok ezer haladó nővel és férfival együtt tudjuk csak magunkénak követelni az örökséget és megelőlegezni a jövőt. Ennélfogva felmerül a kérdés: milyen irányban fejtük ki politikai és ideológiai erőfeszítéseinket? . . .

Kategorikusan visszautasítjuk, hogy a Forradalom örökségéből kiválogassuk azt, ami megfelel nekünk, mást pedig ne vegyünk figyelembe, vagy hogy úgy olvassuk újra,

hogy az megfeleljen a jelenlegi politikai érdekeinknek. Ezeket a politikai torzításokat átengedjük a történelem meghamisítóinak.

Minket a francia Forradalomban az az egyetemes üzenet érdekel, amely megerősítette egy nép jogát jövője építésére; ami érint bennünket a Forradalomban, az a társadalmi és humánus haladásról vallott előremutató értekezés, Saint-Just híres mondása: „A boldogság új eszme Európában”; lelkesedéssel tölt el bennünket az a néha drámai komplexitása és szigora a választásoknak, amelyekkel a Forradalom egyéniségei szembe találták magukat.

Az ideológiai harcban, amellyel mi is szembesülünk, nagy erőfeszítéseket kell tennünk, hogy ellenállhassunk a rágalmozgás hadjáratnak, amelynek során Saint-Just, Marat, Couthon, Babeuf, Grégoire apát és az összes jakobinusok, „sans-culottes” emlékét veszik célba, akik az egész országban biztosították a Forradalom üdvét, és akiket a jobboldali tanácsi városatyák és a reakciós történészek nemzedékei hol megrálgalmazták, hol feledésnek adták át.

E csata nagy témái

Elérkeztem most a heves eszmei ütközet nagy témáihoz, amely csatát az elkövetkezendő időszakban is meg kell vívunk.

Mindenekelőtt azért, hogy megmutassuk, szemben ezekkel az ócsárlókkal, hogy a francia Forradalomban a lényeg a szociális és humánus haladás szakasza, amelyet országunk számára hozott létre, s még jóval határainkon túl is. . . .

De tisztán látva, anélkül, hogy engednénk bármilyen leszűkítő felfogásnak, meg kell védelmeznünk az 1789-es Forradalmat azért, ami volt. Egy átalakítási mozgalom a haladás értelmében. . . . A politikai demokráciát és a nemzetet létrehozó mozgalom . . . Egy nagy népi mozgalom. . . . S végül is az egyetemes történelem nagy pillanata, amely konkrét bizonyítékot hozott arra, hogy a szabadságvágy az emberi haladás legcsodálatosabb emeltyűje tudott lenni.

Ugyanakkor a kétszázadik évforduló nekünk olyan alkalom kell hogy legyen, amikor nyilvánvalóvá tehetjük azt, hogy azok a nagy eszmék, amelyeknek a francia Forradalom hordozója volt, fontos csatának a tétje marad, bár radikálisan eltérő körülmények között.

Egyenlőség és igazságosság? Az alakuló nemzet kovácsa volt. . . .

Az emberi jogok? Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata 1789-ben és az 1793-as Alkotmány elterjesztették a világban azok alapelveit. . . .

A politikai demokrácia? Franciaországban, majdnem a forradalmi genesis következtében a szociális jövő problémáját szándékainak középpontjába helyezte. . . .

A nemzet? A francia Forradalom megpecsételte ennek egységét és megszülte a hazafias öntudatot a forradalom kettős megvédésén keresztül: belső ellenségeivel szemben és a külföldi invázió ellen védve a nemzetet. . . .

A béke? A francia Forradalom volt az, amely ugyanazzal a mozgalommal menedékjogot adott „a szabadság ügyéért küzdő idegeneknek, akiket hazájukból száműztek”, és amely kinyilatkoztatta, hogy a „francia nép barátja és természetes szövetségese a szabad népeknek”. . . .

Alapvetően, mi nem azért fogunk megemlékezni 1789-ről, mert az volt a Forradalom, amely természetesen történelmünk fontos pillanata volt, – jó egyeseknek, rossz másoknak – és amely most már hasztalan emlék lenne, hanem mert nagyszerű példája volt annak, hogy mit is tud nyújtani egy forradalom, ami új, termékeny és nagy valamely nép történetében.

A francia Forradalom nem a véletlen műve, hanem a legjelentékenyebb történelmi szükségletre adott válasz volt. Abból az elnyomhatatlan szükségletből született meg, hogy leszámoljanak a feudális eredetű, elfogadhatatlan és túlhaladott régi társadalommal. Lendületét az emberiség történetének egyik ilyen pillanatától vette. . . .

Most a Történelem nagy változásának pillanatait éljük. Társadalmunk válsága nem tartozik korunk sürgető kérdései közé, hanem azok közé a válaszok közé, amelyeket a tőke ad azokra. Realizmusnak tehát az minősül, ha jól felforgatjuk a rendet vagy inkább a létező dolgok rendetlenségét, a mindenható uralkodó pénzrendszer jövedelmezőségének kritériumait, hogy szabaddá tesszük az utat a tudományok, a folyamatban levő technikai forradalom előrehaladása számára, és felavatjuk a termelőerők új korszakát, amely más társadalmi viszonyokra építve képes felszabadítani a munkát, egyetemessé tenni a jólétet és megváltoztatni az életet. Egyszóval előnyomulni demokratikus úton, egy öngazgató szocializmus, egy francia típusú szocializmus felé, ahogy mi javasoljuk egy olyan körültekintő vizsgálat keretében, amely a franciaországi valóság és a világ tényeiből újul meg.

Ime, ezért ellenezzük radikálisan Edgar Faure véleményét, aki szerint a francia társadalom most már egy „nyitott társadalom” és a „forradalmi szakítás” többé már nem szükséges, valami módon többé már nem lenne értelme. Vagy Jacques Julliard véleményét, aki „J. J. Rousseau hibája” c. könyvében kijelenti, hogy ma már az 1789 által megkezdett forradalmi ciklus végén tartunk, hogy minden átalakításra törekvő célkitűzés lehetetlen és veszélyes, a kapitalizmus horizontja végül is áthághatatlan. . . .

Mindezt nem fogjuk elfelejteni megmagyarázni, megvilágítani a kétszázadik évforduló egész folyamán abból a célból, hogy megünneplése kiváltsa egész népünköt azt a szándékot, mint két évszázaddal ezelőtt, hogy a saját kezébe vegye történelmét, és hogy megtalálja az új francia forradalom útjait.

III. A tét mértékének megfelelő kezdeményezések

Ebben a szellemben ajánljuk, hogy a párt cselekvőn vegyen részt az 1789-es Forradalom kétszázadik évfordulójának előkészítésében.

Guy Hermier emlékeztet arra, hogy fontos adukkal rendelkezünk annak a gazdag munkásságnak köszönhetően, amelyet kommunista történészek és a francia Forradalom történetének számos művelője fejtett ki.

Végre szerencsénk van, hogy létrehozhattuk az Editions Sociales kiadónál a francia Forradalom kétszázadik évfordulójának könyvtárát, ez az egyik legjelentősebb gyűjtemény a Forradalomról az egész francia könyvkiadást tekintve. A Nép Klasszikusai sorozatból Albert Mathiez, Georges Lefebvre, vagy Albert Soboul műveiig, Jean Jaurès „A francia Forradalom szocialista története” című munkájának új kiadásától egészen a valódi emlékművet jelentő alkotásig: Michel Vovelle „A francia Forradalom, képek és

elbeszélések” című 5 kötetes művéig, mely a Messidor gondozásában jelent meg a 200. évfordulóra, rendkívül gazdag együttes található meg itt, amelyet teljes egészében fel kell használnunk.

Guy Hermier bejelenti, hogy a párt széles körű egyesületek megszervezésére hív fel a megyékben és a községekben a francia Forradalom kétszázadik évfordulója alkalmából, és ugyanebben a szellemben egy Nemzeti Egyesület megalakítását hirdeti meg.

Aláhúzza, hogy a lényeg a párt saját kezdeményezéseiben rejlik, s a pártnak el kell foglalnia méltó helyét a bicentenáriumról való megemlékezés során. Ezután ismerteti ennek a programnak naptárát.

1. Mostantól kezdve 1987 nyaráig be kellene fejezni a megyei és a helyi egyesületek, a Nemzeti Egyesületek alakítását, és a legnagyobb pontossággal eldönteni, melynek lesznek a párt országos, megyei és helyi kezdeményezései.

2. 1987 ősztől 1988 nyaráig. A kétszázadik évforduló kérdése jelentőségében fokozatosan növekszik majd ebben az időszakban. Ez különösen 1988-ban fog bekövetkezni, melyet számos kezdeményezés fog fémjelezni. Természetesen ébren kell örködnünk afelett, hogy jelen legyünk ezekben.

Figyelembe véve az elnökválasztási harcot, ez az időszak különböző kezdeményezésekre adhat alkalmat: megemlékezés a forradalmi korszakot jellemző tényekről, eszmecserék, viták, konferenciák, könyvadások, kiállítások, megnyitások, stb. 1988 nyarán a föderációs ünnepek során fontos helyet kell biztosítani a kétszázadik évfordulónak, de abból a megfontolásból kiindulva, hogy 1989 nyarának föderációs ünnepeit kellene alapvetően annak szentelni. . . .

3. 1988 ősztől 1989 nyaráig: ezek lesznek a kétszázadik évforduló megünneplésének nagy pillanatai. . . .

Országos szinten szeretnénk:

– mint ahogy azt napilapunk vezetősége elhatározta, a francia Forradalom lesz a központi témája az 1988-as „Humanité-Ünnepé”-nek, amely ily módon a kétszázadik évforduló első nagy nemzeti ünnepe lesz;

– 1988 októberében nagy kezdeményezést kell tennünk a kétszázadik évfordulón való részvételünkre;

– 1988 októberétől 1989 tavaszáig Párizsban és Franciaország több vidékén hat vagy hét kiemelkedő rendezvényt kell megszervezni, amelyek a nagy témákat érintik;

– 1989 tavaszának végére kell helyeznünk a párt nagy nemzeti tömegkezdeményezésének pillanatát, amelynek formájáról és jellegéről még korai lenne nyilatkozni;

4. 1989 őszt, végül, a kétszázadik évforduló utolsó kezdeményezései fogják jellemezni. Vigyáznunk kell még akkor is, hogy biztosítsuk jelenlétünket az 1989-es „Humanité-Ünnep” által, a helyi kezdeményezések során és talán országos szinten, hogy megvonhassuk a bicentenárium mérlegét, és hogy visszatérhessünk arra a kérdésre, hogy mit is jelent ma forradalmának lenni. . . .

Végezetül külön is szeretném hangsúlyozni annak szükségességét, hogy visszautasítsuk a Forradalom körüli konszenzust, amelyet Edgar Faure javasol atomörül és szükségesség névében, amelynek egész politikánk a szószólója. . . .

(Guy Hermier beszámolója alapján.)

(Fordította: Farkas Edit, Kiss Rita és Shentandrassy Mária.)